

नैराश्वयुजादयो वत्सरा भवन्ति । लङ्कायामर्कोदये
 चैत्रशुक्लप्रतिपदारम्भेऽर्कदिनादावश्विन्यादौ किंस्तुद्रादौ
 रौद्रादौ वारप्रवृत्तिः होरादिप्रवृत्तिश्च । लङ्कातश्च याव-
 न्मेरोर्याम्योत्तरा देशान्तररेखा तत् पूर्वणापरेण च ।
 लङ्कार्कोदये कालप्रवृत्तिः । लङ्काकोदयकालस्तन्मण्ड-
 लम् । खदेशविपुवाकोदयो विपुवन्मण्डलम् । प्रति-
 दिनं चरदलवशेनार्कोदयः क्षितिजोन्मण्डलम् ।

तत्रार्कभगणभोगेन सौराब्दः । तेषामब्दानां शून्य-
 प्रयनयनगुणवेदाः कलिः ४३२००० । द्विगुणं द्वापरः
 ८६४००० । त्रिगुणं १२९६००० चेता । चतुर्गुणं
 १७२८००० कृतम् । शून्यचतुष्टयैयमाग्निवेदाश्चतुर्युगम्
 ४३२०००० । एकशततिश्चतुर्युगानि मन्वन्तरम् । चतुर्द-
 शमन्वन्तराणि कल्पः । मन्वन्तराणां चाद्यन्तरालेषु कृत-
 युगप्रमाणां १७२८००० सन्धिः । एवं चतुर्युगसहस्रं
 कल्पः । कल्पे सप्त शून्यानि यमाग्निवेदाः ४३२००००००००
 रविभगणपरिवर्त्तनानि भवन्ति । यञ्चशून्यानि गुणाग्नि-
 पञ्चमप्रागपञ्च चन्द्रमसः ५७७५३३००००० । भौमस्य
 द्वयद्वयपञ्चाष्टयमाष्टपड्न्वयमयमलाः २२९६८२८५२२ ।
 बुधस्य वेदाष्टनवाष्टनवनवरसाग्निनवसप्तचन्द्राः
 १७९३६९६८६८४ । जीवस्य पञ्चपञ्चाब्धिपट्पक्षद्विकृत-

रसगुणाः ३६४२२६४५५ । शुक्रस्य यमनवाधिन-
 वाष्टान्नियमयमखगिरयः ७०२२३८८४६२ । सौरस्था-
 ष्टनवयमगिरिरसेपुपगमनवः १४६५६७२६८ । आदि-
 त्योच्चस्य गगनाष्टाब्जयः ४८० । चन्द्रोच्चस्थाष्टार्ध-
 वस्वर्यदिग्वस्वष्टवेदाः ४८८१०५८५८ । कुजमन्दस्य
 यमनवपक्षाः २६२ । बुधमन्दस्य द्वित्रिगुणाः ३३२ । जीव-
 मन्दस्य बाणशरवसवः ८५५ । शौक्रमन्दस्य गुणशर-
 त्वः ६५३ । सौरमन्दस्य शशिवेदाः ४१ । चन्द्रपातस्य
 वसुरसशशिरुद्राग्निदस्नानलयमलाः २३२३१११६८ ।
 भौमपातस्य महोदरर्तुयमलाः २६७ । बुधपातस्य चन्द्र-
 द्वर्वाः ५२१ । गुरोः पातस्य गुणरसाः ६३ । शुक्रपातस्य
 त्रिनववसवः ८६३ । सौरपातस्य वेदाष्टगराः ५८४ ।

अष्टशून्यानि यमनवरसखरविमुनिवसुनिशाकराः
 खकक्षा १८७१२०६८२०००००००० । सर्वग्रहाणां
 प्राग्यायिनां खकक्षाध्वनो यस्य भगणैर्भागो द्वियते
 तस्यैव कक्षायोजनानि लभ्यन्ते । यस्य बहवो भगणप-
 रित्वर्त्ताः तस्योपरि तस्य कक्षा । यस्याल्पा तस्याधः ।
 कक्षावर्गदशभागमूल कक्षाकर्णः । तद्रूर्ध्वेनोपरि भुवो
 यहावस्थानम् । कर्णवर्गस्य दशगुणस्य मूलं कक्षा । एवं
 सर्ववृत्तानां परिधिब्यासानयन्म् । यत्र च सर्वग्रहाणा-
 मेकत्वमेव दृग्गते सा खखरसेन्दयमकक्षा । खखर-

सेन्दुयमैर्यस्यैव कक्षा विभज्यते तस्यैव लिप्तायोजनानि
लभ्यन्ते । कल्पाध्वयोजनसमा खकक्षा । यदन्तः खं
वितिमिरं रविः करोति ।

खखाक्षतवोऽर्कमण्डलप्रमाणम् । खाष्टवेदाश्चन्द्र-
मसः । पञ्चदश भौमस्य । षट्पिर्बुधस्य । खाका जीवस्य ।
खखपमाः शुक्रस्य । त्रिंशत् सौरस्य ।

द्वादशदृश्यांशाश्चन्द्रमसः । सप्तदश भौमस्य । त्रयो-
दश बुधस्य । एकादश जीवस्य । नव शुक्रस्य । पञ्च-
दश सौरस्य ।

त्रिभागोनाश्चतुर्दश भागाः सूर्यस्य । एकत्रिंशत्
भागाः षट्त्रिंशत्लिप्तायुताश्चन्द्रमसः । सप्ततिर्भौमस्य ।
वसुरामा बुधस्य । गुणरामा जीवस्य । भवाः शुक्रस्य ।
त्रिंशत् शनैश्चरस्य एवं मन्दपरिधयः ।

भौमस्य शीघ्रपरिधिर्गुणवेदाब्धिभागाः । बुधस्य
भागा यमाग्निचन्द्राः । वसुरसा जीवस्य । वसु-
वाणदक्षाः शुक्रस्य । पूर्णाब्धयः सौरस्य । परिधिवशे-
नोर्ध्वमधश्च यङ्गतिर्ज्ञेया ।

खखरसेन्दुयमलानां २१६०० पञ्चवृत्तिभागः प्रथ-
मज्या । एवं प्रथमज्यायाः प्रथमजीवया भागमुद्ध-
त्यायाप्तं प्रथमज्यायाः शोधं द्वितीयं ज्यान्तरम् ।
प्रथमज्याद्वितीयज्यान्तरयोगो द्वितीयज्या । द्वितीय-

ज्यायाः प्रथमजीवाप्तं द्वितीयज्यान्तरात् संशोध्य
 तृतीयज्यान्तरम् । तद्द्वितीयज्यायोगस्तृतीयज्या ।
 ततः प्रथमजीवाप्तं तृतीयज्यान्तरात् संशोध्य चतु-
 र्थजीवान्तरम् । तत्तृतीयज्यायोगश्चतुर्थी ज्या ।
 तस्याः प्रथमजीवया भागमपहृत्यावाप्तं चतुर्थज्यान्तरात्
 संशोध्य पञ्चमज्यान्तरम् । तच्चतुर्थजीवायां दत्त्वा
 पञ्चमी ज्या । पञ्चमज्यायाः प्रथमजीवया भागम-
 पहृत्यावाप्तं पञ्चमज्यान्तरे संशोध्य षष्ठं ज्यान्त-
 रम् । तत्पञ्चमजीवायां दत्त्वा षष्ठी ज्या । ततः षष्ठ-
 ज्यायाः प्रथमजीवया भागमपहृत्यावाप्तं षष्ठज्यान्तरात्
 संशोध्य सप्तमज्यान्तरम् । तत् षष्ठजीवायां दत्त्वा सप्तमी
 ज्या । ततः सप्तमज्यायाः प्रथमजीवया भागमपहृत्यावाप्तं
 सप्तमज्यान्तरात् संशोध्य अष्टमं ज्यान्तरम् । तदन्तरं
 सप्तज्यायां दत्त्वा अष्टमी ज्या । ततः अष्टमज्यायाः प्रथ-
 मज्यया भागमपहृत्यावाप्तमष्टमज्यान्तरात् संशोध्य
 नवमं ज्यान्तरं स्यात् । तदष्टमजीवायां दत्त्वा
 नवमी ज्या । ततः नवमज्यया भागमपहृत्या-
 वाप्तं नवमज्यान्तरात् संशोध्य दशमं ज्यान्तरं
 स्यात् । तन्नवमज्यायां दत्त्वा दशमी ज्या स्यात् ।
 ततो दशमज्यायाः प्रथमज्यया भागमपहृत्यावाप्तं दश-
 मज्यान्तरात् संशोध्य एकादशज्यान्तरं स्यात् । तत्

दशमज्यायां दत्त्वा एकादशी ज्या स्यात् । तत् एकाद-
शज्यायाः प्रथमज्याहताया अवाप्तमेकादशज्यान्तरात्
संशोध्य तद् द्वादशज्यान्तरं स्यात् । तदेकादशज्यायां
दत्त्वा द्वादशी ज्या स्यात् । द्वादशज्यायाः प्रथमज्यया
भागमपहृत्यावाप्तं द्वादशज्यान्तरात् शोध्यं तत् त्रयोद-
शज्यान्तरं स्यात् । तत् द्वादशज्यायां दत्त्वा त्रयो-
दशी ज्या स्यात् । ततस्त्रयोदशज्यायाः प्रथमज्यया
भागमपहृत्यावाप्तं त्रयोदशज्यान्तरात् शोध्यं चतुर्द-
शज्यान्तरं भवति । तत् त्रयोदशज्यायां दत्त्वा चतु-
र्दशी ज्या स्यात् । ततश्चतुर्दशज्यायाः प्रथमज्यया भाग-
मपहृत्यावाप्तं चतुर्दशज्यान्तरात् शोध्यं पञ्चदशज्यान्त-
रम् । तत् चतुर्दशज्यायां दत्त्वा पञ्चदशी ज्या स्यात् ।
ततः पञ्चदशज्यायाः प्रथमज्यया भागमपहृत्यावाप्तं पञ्च-
दशज्यान्तरात् संशोध्यं षोडशज्यान्तरं स्यात् । तत्
पञ्चदशज्यायां दत्त्वा षोडशी ज्या स्यात् । ततः षोडश-
ज्यायाः प्रथमज्यया भागमपहृत्यावाप्तं षोडशज्यान्तरात्
शाध्यं सप्तदशज्यान्तरम् । तत् षोडशज्यायां दत्त्वा
सप्तदशी ज्या स्यात् । ततः सप्तदशज्यायाः प्रथमज्यया
भागमपहृत्यावाप्तं सप्तदशज्यान्तरात् शोध्यमष्टादश-
ज्यान्तरम् । तत् सप्तदशज्यायां दत्त्वाऽष्टादशी ज्या
स्यात् । ततोऽष्टादशज्यायाः प्रथमज्यया भागमपहृत्या-

वाप्तमष्टादशज्यान्तरात् शोध्यमेकोनविंशज्यान्तरं
 स्यात् । तदष्टादशज्यायां दत्त्वा एकोनविंशी ज्या स्यात् ।
 तत एकोनविंशज्यायाः प्रथमज्यया भागमपहृत्यावाप्त-
 मेकोनविंशज्यान्तरात् शोध्यं विंशज्यान्तरं स्यात् ।
 तत् एकोनविंशज्यायां दत्त्वा विंशतिज्या स्यात् ।
 ततो विंशतिज्यायाः प्रथमज्यया विभज्यावाप्तं विंश-
 ज्यान्तरात् शोध्यं एकविंशज्यान्तरं स्यात् तत्
 विंशज्यायां दत्त्वा एकविंशी ज्या स्यात् । एकविं-
 शतिज्यायाः प्रथमज्यया भक्तमवाप्तमेकविंशज्यान्तरे
 शोध्यं द्वाविंशज्यान्तरं स्यात् । एकविंशज्यायां
 दत्त्वा द्वाविंशी ज्या स्यात् । ततो द्वाविंशज्यायाः प्रथ-
 मज्यया भक्तं लब्धोनद्वाविंशज्यान्तरं त्रयोविंशज्यान्तरं
 स्यात् । तद् द्वाविंशज्यायां दत्त्वा त्रयोविंशी ज्या
 स्यात् । ततः प्रथमज्यावाप्तं त्रयोविंशज्यान्तरात् संशोध्यं
 चतुर्विंशज्यान्तरं स्यात् तत् त्रयोविंशज्यायां दत्त्वा
 चतुर्विंशज्या स्यात् ।

खखरसेन्दुयमाः स्वकक्षाया व्यासार्धं स्यात् ।
 तदेवानुपदव्यासेन ज्यान्तराणां व्यस्तानामन्तराल-
 योगे चतुर्विंशतिः शरा भवन्ति । क्रमज्याकृति-
 व्यासार्धवर्गतः शोष्या तन्मूलं तत्कोटिज्या । कोटिज्योनं
 व्यासार्धं शरः । यासां लिप्तानां जीवा क्रियते तत्के-

न्द्रस्य राशित्रयं पदाख्यम् । प्रथमपदे तदेव । द्वितीय-
 पदे तद्रूनं षड्भम् । तृतीयपदे षड्भोनकेन्द्रम् । चतुर्थ-
 पदे चक्राद्रूनं ज्याकेन्द्रम् । लिप्ता राशिलिप्ताष्टभागेन
 भाज्याः । लब्धाङ्गसमा ज्या स्याप्या । अवशेषमनन्तर-
 ज्यान्तरेण शुण्येद्वाराशिलिप्ताष्टभागेन विभजेत्लब्धं
 स्थापितजीवायां दत्तेष्टज्यासिद्धिः । कालप्रमाणेभ्यो
 लिप्तात्वेन परिकल्पितेभ्यो जीवा कार्या । अभीष्टजीवाती
 यावन्ति ज्यान्तराणि शुद्ध्यन्ति तावन्ति शोध्यानि ।
 अवशिष्टं राशिलिप्ताष्टभागहतं ज्यान्तरेण विभजेत्
 तत्संख्याहतराशिलिप्ताष्टभागलिप्तासु क्षिपेत् चाप-
 भागाः स्युः । शरान्तरैरेवं शरचापभागाः । भागचतुर्विं-
 शतिज्या परमापक्रमज्या । मेपादिस्थो विषुवस्लेखास्थो
 ग्रहो भवति । कुलीरस्थोत्तरेण परमापक्रमान्त-
 रस्थो भवति । तुलादिस्थो विषुवस्लेखास्थः । मका-
 रादिस्थो दक्षिणेन परमापक्रमान्तरेण भवति । ग्रहज्यां
 परमापक्रमज्यया हतां व्यासार्धेन विभजेत्लब्धं
 क्रान्तिज्या । तच्चापं क्रान्तिः क्रमसिद्धा । तत्र
 ग्रहाणां कर्कटादि दक्षिणायनं मकराद्युत्तरम् ।
 मेपाद्युत्तरगोलः । तुलादिर्दक्षिणगोलः । गोलवशे-
 नापक्रमदिक् । स्फुटग्रहज्यां परगशरहतां व्यासा-

र्धनं विभजेत् । लब्धं क्रान्त्यग्रे शरो ग्रहाणामर्कवर्ज्य-
मुत्तरे दक्षिणे च विक्षिप्तिरस्ति ।

अथ चन्द्रादीनां मध्यमविक्षेपाः । शून्यमुनिय-
माः २७०, शून्याशाः ११०, यमशरेन्द्वः १५२, रसा-
णा. ७६, षड्गुणेन्द्वः १३६, खाग्निभुवः १३० । चन्द्र-
पातयोगकेन्द्रजीवां चन्द्रमध्यमविक्षेपहतां व्यासा-
र्धनं विभजेत्लब्धं चन्द्रस्फुटविक्षेपः । तात्कालिक-
स्फुटग्रहस्फुटपातयोगज्यां भौमजीवसौराणां मध्य-
विक्षेपहतां स्फुटान्त्यकर्णेन विभजेत्लब्धं तेषां
स्फुटविक्षेपः । बुधशुक्रयोस्तु तात्कालिकशीघ्रोच्चस्फु-
टपातयोगज्यां स्वमध्यविक्षेपहतां स्फुटान्त्यशीघ्र-
कर्णेन विभजेत्लब्धं तयोः स्फुटविक्षेपः ।
क्रान्तिचापस्फुटविक्षेपयोर्दिगैक्ये योगो भेदे वियोगी
यद्दिक् शिष्यते सा स्पष्टक्रान्तिः । तस्या योगवि-
योगतः शिष्यते या दिक् तद्गोलस्थो ग्रहो भवति ।
एवं ग्रहाणामुत्तरेषु दक्षिणेन च गतिर्ज्ञेया ।
भक्षत्रशेनोदयास्तमयौ कुर्वन्तः पश्चिमेन यान्ति
पूर्वां व्रजन्तो भगणपरिवर्तान् कुर्वन्ति । तत्र च
सूर्योच्चपातैः सममेव लङ्कादक्षिणोत्तरं गत्वा
माल्गुनान्ते सर्व एव कल्यादावकीटये मीनमेष-
सन्धिगा भवन्ति कल्यावसाने च । मेषप्रवेशे वा-

भानोर्गगनमध्यवर्तिन्यादित्ये हादयाङ्गुलशङ्कुना समा-
वनौ छाया ग्राह्या । तद्वर्गे व्यासार्धवर्गहते
छायाशङ्कुवर्गयोगेन विभृजित्वध्वमक्षज्यावर्गो भवति ।
तत्पदमक्षज्या तद्वर्गं स्वदेशाक्षांशाः । तान् राशि-
त्रयादपास्य स्वदेशावलम्बको भवति । तज्ज्या
लम्बज्या । त्रिज्यावर्गस्य क्रान्तिज्यावर्गोऽस्य-
पदं स्वाहर्व्यासार्धम् । तस्य च क्रान्तिवर्गेन
दिक् । स्वक्रान्तिविषुवच्छायाहता शङ्कुहता
क्षितिज्या । त्रिज्याहता सा स्वाहर्व्यासार्धमाजिता
ध्वरज्या । तदनुस्यरार्धप्राणाः । तदृषटिकाभिः
पञ्चदशघटिका युता दिनार्धम् । एवमूना रात्र्यर्धम् ।
एवमुत्तरगोले । दक्षिणे व्यस्तम् । एकद्वित्रिराशि-
ज्यानां वर्गाः स्वस्वक्रान्तिज्यावर्गोऽस्मान्मूलानि व्यासा-
र्धगुणितानि स्वस्वाहर्व्यासार्धभागहारः । अत्राप्यध-
नुपामधोऽधः शोधनेन व्यक्षराशुदयप्राणा मेपटपमभि-
द्युनानां क्रमेण । कर्कसिंहकन्यानामुत्क्रमेण । तुला-
दधिक्रमधनुर्धराणां क्रमेण । मकरकुम्भमीनानामु-
त्क्रमेणोदयाः । मेपटपमिद्युनादिर्जावाभ्यस्यरप्राणाः
कर्त्तव्याः । तेषामधोध.शोधनेनैकद्वित्रिराशिध-
रप्राणाः । तैः क्रमेण मेपटपमिद्युनोदयप्राणा
हीनाः । उत्क्रमेण कुलीरसिंहकन्याना युक्ताश्च ।

ते स्वदेशराशुदयप्राणा भवन्ति । त एव व्युक्त-
 मेण तुलादीनां मीनान्तानामपि । अभीष्टदिने
 मध्याह्ने छायाग्रमूलं याम्योत्तरा । तन्मूलाग्रोपरि-
 रेखामत्स्यमुखपुच्छरेखा प्राच्यपरा । आदित्यचन्द्रयो-
 रन्वतरस्य देशान्तरकर्म विना ग्रहणं कार्यम् ।
 तद्यथाऽऽगते काले यदि भवति तदा रेखामध्ये
 स्वदेशो ज्ञेयः । अथादौ रेखापश्चात् । पश्चात्
 प्राक् । तत्कालान्तरं पष्टिहृतं पञ्चभिः सह-
 स्रैर्भजेत्त्रयं देशान्तरयोजनानि । ग्रहस्यार्धरा-
 चान्मध्याह्नं यावत् पूर्वकपालः । मध्याह्नादर्ध-
 रात्रं यावदपरकपालः । तत्रार्कस्य कंचित् कालम-
 बलम्य छायाद्वयं गृह्णीयात् । तत्कर्णो व्यत्यासेन ।
 शङ्कुप्राच्यपरान्ते तयोरन्तरं विपुवद्भाया ग्रहणम् ।
 इष्टेऽह्नि इष्टदिनवैपुवभाजान्तरम् । एकदिगभिसुखी-
 भ्यश्छायाभ्यो भिन्नाभ्यो युक्तः सूर्यापक्रमः । तेन
 त्रिज्या हता परमापक्रमज्यया विभजेत्त्रयवचा-
 पमर्कः प्रथमपदे । द्वितीये षड्भ्यः शुद्धः ।
 तृतीये षड्भ्युक्तः । चतुर्थे चक्रात् शुद्धः । विपुवच्छा-
 यातः तरुणां छाया हीयमाना । प्रथमपदे ।
 कना षट्त्रिंशती द्वितीयपदस्ये । षट्त्रिंशत्यधिका
 तृतीयपदस्ये । हीयमानाऽधिका । चतुर्थपदस्ये ।

एवमतीतदिवसार्कस्य तदर्कस्य विवरं स्फुट-
 भुक्तिः । आदित्योदयास्तमयाद्वा चन्द्रोदयं दृष्ट्वा लग्न-
 वत् साधितोऽर्कस्तेन कालेन चन्द्रमा भवति । चन्द्रान्न
 क्षत्रज्ञानम् । चन्द्रार्कविवरात् तिथिविज्ञानम् ।
 तस्माद्दृग्गणः । स्फुटार्काद्द्विपरीतकर्मणा मध्य-
 मार्कः । सौरजीवयोश्चारात् संवत्सरः । चन्द्रवत्
 सर्वग्रहक्रिया । ग्रहेभ्यो वा कल्पगतकालज्ञानम् ।
 एवं कालपरिच्छेदः ।

अश्विन्यादीनां ध्रुवका राश्याद्याः । खम् ०, अष्टौ

८ । खम् ०, खयमाः २० । शशी १, मुनयः ७, अष्टयमाः
 २८ । शशी १, नवेन्दवः १६, अष्टयमाः २८ । पक्षौ २,
 गुणाः ३ । पक्षौ २, शैलाः ७ । गुणाः ३, गुणाः ३ ।
 गुणाः ३, षोडश १६ । चौणि ३, अष्टादश १८ । वेदाः
 ४, रन्धाणि ६ । वेदाः ४, सप्तयमाः २७ । शराः ५,
 शराः ५ । शराः ५, नखाः २० । रसाः ६, गुणाः ३,
 पुष्करम् ० । रसाः ६, नवेन्दवः १६ । शैलाः ७, पक्षौ
 २, शराः ५ । मुनयः ७, मनवः १४, भूतानि ५ ।
 सप्त ७, नवेन्दवः १६, पञ्च ५ । अष्टौ ८,
 चत्वारः ४ । अष्टौ ८, नव ६, वसवः ८, नव
 नखाः २० । अष्टौ ८, तप्त्यानि २५ । नव ६,
 वसवः ८ । नव ६, नखाः २० । दश १०, नखाः २० ।

दश १०, षड्यमाः २६ । शर्वाः ११, मनवः १४,
खचन्द्राः १० ।

अथैतेषां विक्षेपाः । दश १०, द्वादश १२, पञ्च ५,
पञ्च ५, दश १०, एकादश ११ षट् ६, खं०, सप्त ७, खं०,
द्वादश १२, त्रयोदश १३, एकादश ११, द्वौ २, अष्टत्रिं-
शत् ३८, (१) सार्धं त्रीणि ३ । ३०, सार्धं षो ८ । ३०,
सत्रिभागाः पञ्च ५ । २०, पञ्च ५, द्विषष्टिः ६२,
त्रिंशत् ३०, षट्त्रिंशत् ३६, खं०, चतुर्विंशतिः २४,
षड्विंशतिः २६, अन्यं०, च ।

तत्राश्विनीभरणीकृत्तिकापुनर्वसुपुष्यमघाभाभ्याथ-
म्णस्वातीवैश्वदेवाभिजिच्छ्रवणधनिष्ठाजाह्विर्बुध्न्यरेव-
तीनामुत्तराः । रोहिणीसौम्याहिसार्पहस्तचित्रा-
विशाखासैत्रेन्द्रमूलाप्यत्रारुणानां याम्याः । रिवत्यु-
दयः प्राची । सर्वस्य महती योगतारा । राशि-
द्वयं सप्तविंशतिभागा अगस्त्यध्रुवकः । षट्सप्तति-
भागैस्तस्य याम्यो विक्षेपः ।

अथ भौमादीनां वक्रकेन्द्राणि राश्यादीनि ।
पञ्च ५ मनवः १४ खम् ० । वेदाः ४ षड्यमाः २६
खम् ० । वेदाः ४ पञ्च ५ खम् ० । पञ्च ५
पञ्चदश १५ खम् ० । वेदाः ४ त्रयोदश १३

खम्० । अथानुगकेन्द्राणि । षट् ६ षोडश १६

खम्० । सप्त ७ वेदाः ४ खम्० । सप्त ७

पञ्चयमाः २५ खम्० । षट् ६ पञ्चदश १५

खम्० । सप्त ७ सप्तदश १७ खम्० ।

अथ पूर्वोदये केन्द्राणि खम्० अष्टयमाः २८ ।

षट् ६ पञ्चविंशतिः २५ । खं० मनवः २४ । षट् ६

शुंशाः ३१ खम्० । सप्तदश १७ ।

अथ पश्चादस्तमयकेन्द्राणि । एकादश ११

द्वौ २ । पञ्च ५ पञ्च ५ खम्० । एकादश ११

षोडश १६ । पञ्च ५ शप्तविंशतिः २७ । एकादश ११

त्रयोदश १३ ।

अथ बुधशुक्रयोः (१) पूर्वोस्तमयकेन्द्रे । दश १०

दश १० खम्० । एकादश ११ षट् ६ ।

चत्वारि शुन्यानि पञ्चवेदरसाग्नियमपक्षाष्टश-

रेन्दवः १५ २२ २३ ६४ ५००००० कल्पे नक्षत्रोदयाः ।

त एवाकर्मभगणोनाः कुदिवसाः । अकर्मभगणा द्वाद-

शहतास्तन्मासाः । ते च त्रिंशद्गुतास्तद्विवसाः ।

चन्द्रभगणाः सप्तविंशतिहता नक्षत्रदिवसाः । भग-

णान्तरमर्कण्डीयान्द्रमासाः । ते च त्रिंशद्गुणास्तद्वि-

(१) बुधशुक्रयोः पश्चिमोदयकेन्द्राणि एक. १ विंशति. २० । सप्त
षट्शतविंशति. २४ । नक्षत्र कुदिवसि ।

वसाः । चान्द्रमासाः सूर्यमासीना अधिमासाः ।
चान्द्रसावनान्तरमवमानि ।

इति विशुधर्माक्षरे पितामहसिद्धान्ते उपकरणाध्यायः ।

अथ यथाकालं गतमनवस्त्वेकसप्ततिहताश्चतुर्धु-
गाब्दहताः कार्यः । तेषु छतप्रमाणं क्षेप्यम् ।
तदेव तत्र भूयोगतसंख्याहतं च । ततो वर्त्तमानयुगाच्चै-
त्रप्रारम्भे गताब्दानि । एवं खेष्टकालाब्दगणो
भवति । स द्वादशहत्सैत्रसितादिमासयुतस्त्रिंश-
द्गुणो गतसितादितिथिसहितः कार्यः । एवं सौ-
रदिनगणो भवति । तं पृथक् कल्याधिमासहतं
कल्परविदिनैर्भजेत्स्वयं गताधिमासाः । तैस्त्रिंशद्गु-
णैरर्काहर्गणे युक्ते चान्द्राहर्गणो भवति । तं
पृथक् कल्पावमहतं कल्पचन्द्रदिनैर्विभजेत्स्वयं
गतोनरात्रिः । तैश्चन्द्राहर्गणं जनः सावनाहर्गणो
भवति । अधिमासशेषकस्य कल्परविमासैर्हते
एष्याधिमासक्रगतदिनादिः कालो लभ्यते ।
अधिमासशेषं कल्परविदिनेभ्यः शोध्यमवशेषस्य
कल्पाधिमासैर्भागे हते एष्याधिमासे एष्य-
कालो लभ्यते । अवमशेषस्य कल्पोनरात्रैर्भागे
हते एष्योनरात्रकालः । अवमशेषं चन्द्रदिनेभ्यः
संशोष्य कल्पोनरात्रैर्भागे हते एष्योनरात्रकालः ।

संवत्सरात् पञ्चहृतात् अवशिषो वत्सराद्यो ज्ञेयः ।
 आदित्यचन्द्रो भौमो बुधो जीवः सितः सौर-
 येति क्रमो ग्रहाणाम् । संवत्सरात् सप्तहृताव-
 शेषं चतुर्थक्रमेण संवत्सराधिपो भवति । चन्द्रा-
 ब्ददिनगणात् सप्तहृतात् ब्रह्मेशैव दिवसाधिपा ।
 चन्द्रदिनगणात् अशोत्यधिकशतहृताह्रस्व रुहहृत-
 मवशेषं पर्वप । ब्रह्मचन्द्रेन्द्रवैश्रवणाग्नियमेशाश्च
 पर्वपाः । दिनगणमिष्टग्रहभगणगुणं भूदिनैर्विभजि-
 त्स्त्रयं भगणादिर्लङ्कार्कोदये ग्रहो भवति । चर-
 मितकालेन ग्रहस्यैकदिवसमुक्तिं सगुण्य पृथ्या विभ-
 जेदवाप्तं रव्युदये ऋणम् । अस्तमिते घनम् ।
 एवमुत्तरगोले । दक्षिणगोले विपरीतम् ।
 देशान्तरयोजनानि पृथ्या संगुण्य पञ्चभिः सह-
 स्वैर्भजेत्स्त्रयं रेखाप्राग्भागे शोध्यम् । अपरस्मिन्
 देयम् । एवमिष्टदेशे दृष्टकाले ग्रहो भवति ।
 तत्कालार्कचन्द्रौ मन्दकर्मणैव स्फुटौ कार्यौ ।
 भौमः कर्मचतुष्टयेन । मन्दं शीघ्रं मन्दं
 शीघ्रमिति कर्माणि । अन्येषां शीघ्रमन्दक-
 र्माणि । तत्र भौमो मन्देन संस्कार्यः । तच्छी-
 घपरिधिश्च । शुक्रस्य परिधिद्वयमपि । तत्र भौ-
 मजीवसौराणामर्कः शीघ्रः स्वयं मध्यमाः ।

बुधशुक्रयोरर्को मध्यमः स्वयं शीघ्रौ । शीघ्रो
 ग्रहोनः केन्द्रग्रहश्च मन्दोनः । भौमशीघ्रकेन्द्रपद-
 भुक्ताभुक्तयोरल्पस्य जीवां चतुर्भिः शतैर्गुणितौ
 द्वादश्या जीवया विभजेत् लब्धेन केन्द्रे मकरा-
 दिगे भौममन्दं युतं कार्यं कर्कटादिगे चोन-
 मिति । शुक्रमन्दकेन्द्रज्या सार्धराशिज्या हृता
 लब्धेन तन्मन्दपरिधिहूनः स्पष्टो भवति । तस्यैव
 शीघ्रकेन्द्रज्यां व्यासार्धपञ्चदशांशेन विभजेत्ल-
 ब्धेन युतः शुक्रकेन्द्रपरिधिः स्पष्टो भवति ।
 मन्दकेन्द्रात् जीवा भुजज्या । त्रिराशिरहितात् की-
 टिज्या । कोटिभुजज्ये स्वमन्दपरिधिहृते खरसा-
 न्निभिर्विभजेत् लब्धे भुजकोटिफले । मकरा-
 दिकेन्द्रे कोटिफलं व्यासार्धे दद्यात् कुलीरादिकेन्द्रे
 शोधयेत् कोटिर्भवति । भुजो भुजफलम् । कोटि-
 भुजवर्गयोगमूलं कर्णः । व्यासार्धहृतां भुजज्यां
 स्फुटकर्णेन विभजेत् लब्धस्य चापं फलकलाः ।
 मेयादिकेन्द्रे ग्रहे शोघ्यास्तुलादिकेन्द्रे देयाः । भौमस्य
 प्रथमे मन्दकर्मण्यर्धोक्तताः । एवं मन्दस्फुटं ग्रहं
 शीघ्रोच्चादपास्य केन्द्रं कृत्वा एतदेव शीघ्रपरि-
 विना कर्म कुर्यात् । तत्फलं मन्दस्फुटे ग्रहे
 मेयादिकेन्द्रे धनं तुलादौ ऋणं भौमस्य प्रथमं

शीघ्रकर्मण्यधीकृतम् । एवं स्फुटग्रहो भवति ।
 तस्मात् पुनरपि केन्द्रं कृत्वा मध्यमेव ग्रहं भूयोभूयः
 संस्कुर्यात् यावद्विशेषः स्फुटग्रहो भवति । बुध-
 सितपातौ विपरीतेन मन्दफलेन स्फुटौ कार्यौ ।
 भौमजीवसौराणां शीघ्रान्त्यफलेनानुलोमेन । अतीत-
 वर्त्तमानस्फुटग्रहान्तरं स्फुटभुक्तिः । अर्कफलं स्फुट-
 भुक्तिहतं भवनकलाभिर्लब्धं कर्म केन्द्रवशेन ग्रहे
 घनर्णं योज्यम्-। अन्यशीघ्रकर्माविशेषकेन्द्रस्य वक्रा-
 दिकेन्द्रस्य, चान्तरस्फुटभुक्तिशीघ्रभुक्त्यन्तरेण विभ-
 जित् । लब्धो वक्रादेर्दिनादि. कालो भुवककेन्द्रे. धिके
 ण्यः शीघ्रकेन्द्रेऽधिकेऽतीतः ।

इति विष्णुधर्मोत्तरे ज्योतिषशास्त्रे ग्राह्यतिसाधनाध्यायः ।

स्फुटग्रहं लिप्सोक्तमष्टभिः शतैर्भजिल्लब्धं

ग्रहेण भुक्तानि अश्विन्यादिनक्षत्राणि । शेषं
 स्फुटभुक्त्या विभजिल्लब्धदिनादिकालो नक्षत्रप्रवे-
 शात् । अवशिष्टमष्टशतेभ्यः संशोष्यावशेषात् प्राक्क-
 त्कालो नक्षत्रस्थिते राशौ भुक्तांशाद्भुक्तांशाद्वा स्फुट-
 भुक्त्या विभजिल्लब्धं दिनादिः संक्रान्तेर्गतैष्यः कालः ।

अथ योजनकर्णार्धं ग्रहप्रमाणविष्कम्भयोजनानि
 व्यासार्धहतानि स्फुटयोजनकर्णार्धेन विभजिल्लब्धं
 स्फुटग्रहप्रमाणव्यासकलाः, । स्फुटार्ककर्णार्धं यो-

जनानि पञ्चसहस्रिकपरिधिकर्णेनानि तेनैव
 गृणितानि रविव्यासेन तदूनेन विभजेत्स्र्वं
 भृच्छाया । स्फुटशशिकर्णार्धेन पञ्चसहस्रिकस्वपरिधेः
 कर्णोहतं भृशायया विभजेत्स्र्वं व्यासार्धगुणं
 स्फुटचन्द्रकर्णार्धेन विभजेत्स्र्वं राज्ञमानकलाः ।
 ग्रहमानस्यार्धकलाः षष्टिगुणा भुक्त्या विभजे-
 त्स्र्वं संक्रान्तिकालात् प्रागपरेण पुण्यका-
 लः । अर्कोनचन्द्रास्त्रिणीकृताद्व्योमयमसप्तभक्तात्
 शुक्लप्रतिपदादिगता तिथिः । शेषात् षष्टिगुणद् भुक्त्य-
 न्तरहृतादृषटिकादिः कालः । कृष्याचतुर्दश्यन्तार्धे
 सदैव शकुनिः । अमापूर्वार्धे चतुष्पदम् । द्वितीये
 नागः । प्रतिपदाद्वर्धं किंसुप्तः । अर्कोनचन्द्रलिप्ताः
 खरसाम्निभिर्भजेदवशेषा तिथिवत् कालः लब्धा-
 देकोनात् सप्तहृतादवशेषं चवात् करणम् ।
 चन्द्रार्कयोगे लिप्तीकृतेऽष्टमभाजिते लब्धं त्रिष्कु-
 म्भादिगतयागाः । अवशेषाद्भुक्तियोगेन तिथिवद्
 गतगम्यकालस्तेन चन्द्रार्कयोः क्रान्तिसाम्यम् ।
 तत्र व्यतीपातो भिन्नायने गोलैक्ये । वैधृतिः
 समायने गोलभेदे च । ध्रुवौ चन्द्रार्कयोगान्तरे
 चन्द्रार्कयोगाधिक्येऽधिकात्रिति(१) ततोऽर्धात् क्रान्ति-

(१) सप्तमोऽथ पञ्चमोऽथ षष्ठोऽथ सप्तमोऽथ अथ ।

स्तात्कालिकपातेन चन्द्रात् स्फुटक्रान्तिः । प्रथम-
 तृतीयपदान्तस्थे चन्द्रे चन्द्रस्पष्टा क्रान्तिर्यदोना
 भवति तदा क्रान्तिमास्याभावः । प्रथमतृतीयप-
 दस्थे चन्द्रसि । तदपक्रमसाध्ये गतैव्यः क्रान्तिसाम्य-
 कालोऽन्यथाऽतीतः । द्वितीयचतुर्थपदस्थेऽन्यथा ।
 विज्ञेयेण स्वक्रान्तिदिशुत्पत्तौ चन्द्रापक्रममधिकानं
 कल्पयेत् । क्रान्त्योर्युतिरन्यदिशोरैकदिशोरन्तरं
 व्यतीपातेऽन्यथा वैद्यते प्रथमाख्यः । एवमिष्टकालि-
 कैर्कचन्द्रपातैर्द्वितीयाख्यस्ततः प्रथमद्वितीयकालयो-
 र्द्वयोर्युतोऽतीतो वा पातस्तयोरन्तरमन्यथा यो-
 गोऽयं हारः । प्रथमगुणस्पष्टकालस्य तेन कालेना-
 सकृद्वितीयं कृत्वा विशेषकर्मणा स्फुटः कालः
 साध्यः स व्यतीपातमध्यकालः । आदित्यचन्द्रमानयोगः
 पृष्टिगुणो भुक्त्यन्तरेण हृतो लब्धा स्थितिगिति ।

इति विशुधर्मोत्तरे ज्योतिषशास्त्रे तिथिनक्षत्रप्रकरणं नामाध्यायः ।

दिनगतशेषाल्पकालस्योत्तरर्गले चरार्धहीनस्य
 दक्षिणे युतस्य जीवाऽहोरात्रव्यासार्धहता त्रिज्या
 हृता गोलत्रिपर्यये त्रिज्या(१)युतो नम्बेदः । छेदोऽव-
 लम्बकज्या इतस्त्रिज्याविभाजितः शङ्कुः । शङ्कुवर्ग-
 हीनस्य त्रिज्यावर्गस्य पदं हाज्या हादशहता शङ्कु-

(१) त्रिज्यावर्गहाज्यावर्गस्य पदं मयित्यमम् ।

हृता इष्टमाध्याह्निकार्कक्रान्त्यक्षसंयोगवियोगशेषं दक्षि-
 षोत्तरगोलयोरनष्टं तद्वाशित्रयादपास्य तज्ज्या भाग-
 हारः । द्वादशहताया अनष्टजीवाया लब्धं माध्याह्निकी
 छाया । त्रिज्यार्कघातो मध्याह्नछायाभागापहारविभक्त-
 स्तत्कर्णः । विषुवत्कर्णाहतां त्रिज्यां स्वेष्टच्छायाकर्णेन
 विभजेत् लब्धमुत्तरदक्षिणगोलयोः क्षितिज्यायुतीनं व्या-
 सार्धिताडितं स्वाहोरात्रार्धेन विभजेत् लब्धचापं गोल-
 विपर्ययाच्चरदलयुतीनं दिवसस्य गतं शेषं वा भवति ।

इति विष्णुधर्मोत्तरे ज्योतिःशास्त्रे छायाप्रकरणम् ।

इष्टकालस्फुटार्कराशिमुक्तलिप्तास्तदन्तराशुदयप्रा-
 णहतागृहलिप्ताभिर्विभजेत् लब्धमर्कक्रान्तराशिर्मुक्त-
 कालस्तद्रेष्टकालप्राणेभ्योऽपास्यावशेषाद्भुक्तराशुदयप्रा-
 णा अपास्याः भोग्यकालेनानन्तरराशुदया अपास्याः ।
 अर्कराशुदयो देयः । विंशद्गुणितशेषादशुद्धराशुद-
 याप्तभागाद्यम् । एवं राशिगतकाललग्नोदयाः षड्रा-
 शियुतार्कार्कमुक्तगतायाः काले लग्नाच्च । लग्नाद्भुक्तक-
 लाभ्यः कालयोगे तदन्तरराशुदये युते लग्नोदयकालः ।

इति लग्नप्रकरणं नामाध्यायः ।

भौमजीवसौरा मन्दाः । शीघ्रौ बुधसितौ वक्रौ
 मन्दौ अन्यथा शीघ्रौ । मन्दग्रहाः कातरगाः । काल-
 दृश्यादृश्यांशेन यदा तदा पूर्वार्धोदयस्तस्य भावी

ऽन्यथा वृत्तः । तद्वत् शीघ्रस्य पश्चार्धे विपर्ययात् तस्यैव
 प्राक्पूर्वार्धोदयास्तमयकोदयिको ग्रहः पश्चार्धे तदाऽस्त-
 मयिकः । तात्कालिकस्फुटविक्षेपमक्षज्याहतं व्यासार्धेन
 विभजेत् लब्धं ग्रहे औदयिके ऋणमस्तमयिके धनम् ।
 उत्तर्विक्षेपं परमापक्रमेण विभजेत्लब्धमयनविक्षेपेभ्यः
 शोध्यमन्यथा देयम् । एवं ग्रहोदयास्तलग्ने भवतः । ततो
 ग्रहान्तरालग्नवत् कालः । कालांशग्रहातरांशान
 भुक्त्यन्तरेण भागमपहरेत् । ग्रहे वक्रिणि भुक्तियोगे
 लब्धं दिनादि फलमुदयास्तमयस्य । एवं नक्षत्राणां
 तेषां द्वादश दृश्यादृश्यांशः । अगस्त्यध्रुवके दृक्
 मध्यं कृत्वा तद्वटिकाद्वयेन राश्युदयं वर्धयेत् ।
 तादृशोऽर्कऽगस्त्योदयः । चक्रोनोऽस्तमयः । प्रति-
 दैवसिकमिष्टकाल उदयो ग्रहाक्रान्तलग्नवशेनेति ।

इति विष्णुधर्मे उदयास्तप्रकरणं नाम ।

सोदयास्तविलग्ने चन्द्रार्कयोः कार्ये । ततश्च-
 न्द्रोदयास्तौ साध्यौ । दृष्टकालिकचन्द्रार्कस्य क्रान्तिं
 विज्यागुणां लम्बज्यया विभजेत् । लब्धे च ग्रहे
 क्रान्तिदिग्वशेन । ततोऽर्कचन्द्रशङ्कु कार्यौ । पृथक्
 शङ्कुहतामक्षज्यां लम्बकेन विभजेत् लब्धे शङ्कुतले
 ते चोत्तरे । सरात्रौ दिवसे याम्ये द्वादशशङ्कुतलयोर्दिग्गै-
 व्ये योगी दिग्भेदे वियोगः । पृथक् बाहुः । तयो-

दिगैक्ये वियोगोऽन्यथा योगः स्फुटवाञ्छः । स्वदृग्-
 ज्यावर्गभुजज्यावर्गविश्लेषपदयोगः कपालभेदे ऐक्ये
 वियोगः । प्रवसांगज्या । दिगैक्ये विश्लेषो दिग्भेदे युतिः ।
 द्वितीयाप्रथमावर्गयोगपदं कोटिः । कोटिवाञ्छवर्गयो-
 गमूलं कर्णः । अर्कोनाचन्द्रात् केन्द्रम् । तस्मात् ज्या
 केन्द्रमानघ्नी नवत्या हृता सितं केन्द्रे चतुर्थप्रथ-
 मपदस्ये । द्वितीयतृतीयपदस्ये कृष्णम् । इन्द्रुमानचतुर्भा-
 गशतं सितेन्द्रुमानदलावलब्धेन पृथग्युतं सूत्रं स्वदि-
 नात् गतशेषाल्पकालेन मिश्रितस्वदिनावलब्धं छेदः ।
 ततश्छेदविभाजितात् सितात् सितेन्द्रुमानभुजकोटिसू-
 त्राण्यङ्गुलतां यान्ति पूर्वापराशाभिमुखं केन्द्राद्याद्यप-
 दगे सितं शृङ्गं परिलिखेत् । एवं द्वितीयतृतीयगे
 कृष्णं त्रिम्बम् । चन्द्रमर्कं परिकल्प्य ततोऽर्काद्याथा शशी
 तथा भुजो देयः । तदग्रात् स्वाभिमुखे ततः कोटिः ।
 ततस्तदन्तलम्बेन पूर्वान्तं पुनस्तत् कुर्यात् यावद्विशेषं
 लब्धेनं स्यात् । (१) इति लम्बनसंस्कृते ते
 तिथ्यन्ते ग्रहणमध्यमः । चन्द्रवत् कल्पितविवि-
 भात् स्वक्रान्तितोऽक्षेऽधिके सौम्याऽन्यथा याम्याऽव-
 नतिः । तात्कालिकचन्द्रविश्लेषावनत्योर्दिगैक्ये योगो
 दिग्भेदे वियोगः स्फुटविश्लेषः । तेन स्थितिमर्दे भदलो-

नयुतैर्ग्रहेः स्पर्शनिमीलनमीलकालिकैर्लम्बनानि कार्या-
णि । मध्यलम्बनस्य च दिगैक्येऽन्तरं भेदे योगः फल-
म् । तेन मध्यमास्थत्यन्तरत्रिचन्द्रावेष युतौ स्वकालिकौ
स्फुटौ भवतः । लम्बनेन हीने स्थितित्रिमर्दार्धे कार्ये ।
शेषपरिलेखादि चन्द्रग्रहणवद्भवति चात्र ।

धन्यं यशस्यमायुष्यं स्वर्गलोकप्रदं तथा ।
इदं ग्रहाण गणितं सर्वकामप्रदं शिवम् ॥
गतिमेकस्य विज्ञाय ग्रहस्य सुसमाहितः ।
तस्य लोकमवाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ॥
सर्वग्रहगतिं ज्ञात्वा ब्रह्मलोकं प्रपद्यते ।
धर्माधीं प्राप्नुयाद् धर्ममर्धाधीं चार्थमाप्नुयात् ॥
कामानवाप्नुयात् कामी भोक्तार्यी परमं पदम् ।
सम्यग् ग्रहगतिं ज्ञात्वा पात्रतां याति वै द्विजः ॥
न चेद्दृष्टिं तथा कुर्यात् तथा वृत्तिं विचर्जयेत् ।
पात्राणामपि तत्पात्रं ग्रहाणां वेत्ति यो गतिम् ॥
वेदा हि यन्नार्थमभिग्रहताः

कालानुपूर्वा विहिताश्च यज्ञाः ।

तस्मादिदं कालविधानशास्त्रं

यो ज्योतिषं वेद स वेद सर्वम् ॥

इति श्रीविष्णुधने पुस्तकरोपाख्याने रामपितामहसंघा-
पितामहसिद्धान्ताध्यायः ।

समाप्तोऽयं सिद्धान्तः ॥

अथ वृद्धवसिष्ठसिद्धान्तः ।

श्रीगणेशाय नमः ।

नमस्ते चित्स्वरूपाय पराय परमात्मने ।
योगिष्ठेयाय शान्ताय कालरूपाय विष्णवे ॥ १ ॥
नैमिष्येऽनिमिषक्षेत्रे वामदेवो द्विजोत्तमः ।
अभिवाद्य सुखासोनं वसिष्ठं परिष्टच्छति ॥ २ ॥
गुरो धर्मज्ञ शान्तात्मस्त्रिकालज्ञ दयानिधे ।
सर्वशास्त्राण्यधीतानि त्वत्प्रसादान्मया मुने ॥ ३ ॥
तानि सर्वाणि शास्त्राणि वृष्टारूपाणि भान्ति मे ।
वेदनेन विना तस्माज्ज्योतिःशास्त्रं प्रयच्छ मे ॥ ४ ॥

वसिष्ठ उवाच ।

साधु साधु महाभाग यन्मां त्वं परिष्टच्छसि ।
विस्तरेण प्रवक्ष्यामि यथाज्ञातं पितामहात् ॥ ५ ॥
ज्योतिःशास्त्रं समग्रं प्रथमपुरुषतः स्वर्गागर्भोद्विदित्वा
पूर्वं ब्रह्मा तयोपर्यखिलमुनिगणप्रार्थनाद्यच्चकार ।
तच्चेदं सुप्रसन्नं षट्पदनिकरैर्गुह्यमध्यात्मरूपं
शश्वद्विश्वप्रकाशं यद्वचरितविदां निर्मलं ज्ञानषट्पुः ॥ ६ ॥

छन्दः पादौ शब्दशास्त्रं च वक्रं

कल्पः पाणी ज्योतिषं लोचने च ।

शिखा घ्राणं श्रोत्रमुक्तं निरुक्तं

वेदस्याङ्गान्यहुरेतानि षड्वा ॥ ७ ॥

वेदस्य चक्षुः किल शास्त्रमेतत्

प्रधानताऽङ्गेषु ततोऽर्थजाता ।

अङ्गैर्युतोऽन्यैः परिपूर्णमूर्त्ति-

अक्षुर्विहीनः पुरुषो न किञ्चित् ॥ ८ ॥

ऋतुक्रियार्थं श्रुतयः प्रवृत्ताः

कालाथयास्ते ऋतवो निरक्ताः ।

शास्त्रादमुष्मात् किलं कालबोधो

वेदाङ्गमुख्यत्वमितः प्रसिद्धम् ॥ ९ ॥

अध्वेतव्यं ब्राह्मणैरेव तस्मा-

ज्योतिःशास्त्रं पुण्यमेतद्दृश्यम् ।

एतद्विदुष्या सम्यगाप्नोति यस्मा-

दर्थं धर्मं मोक्षमग्र्यं यशश्च ॥ १० ॥

सृष्ट्वा ज्योतिश्चक्रं

खत्रयवेदाङ्गखाद्विशिवर्षैः १७०६४०००० ।

शश्वदभ्रमणे चित्वा

मेपादिगता ग्रहाः कमलभुवा ॥ ११ ॥

पश्चिमदिग्गतिवायु-

प्रवहनिबद्धे भपञ्जरे शीघ्रम् ।

भ्रमति सखचरे सत्यपि

खेटा गतितः प्रयान्ति पूर्वदिशम् ॥ १२ ॥

सृष्ट्यादौ मधुशुक्लप्रतिपदि भानुर्ग्रहाश्च मेघादौ ।

मेघादिगा युगादौ खेटाश्चातोऽन्यथा च षट्दुपाताः ॥ १३ ॥

दशगुर्वचरोच्चारकालः प्राणोऽभिधीयते ।

तत्पट्कैरच पुलं पथ्या नाडोपथ्याऽऽर्चर्जं दिनम् ॥ १४ ॥

तत्त्रिंशता भवेन्मासः सावनोऽर्कोदयैस्तथा ।

राशिसंक्रमणात् सौरो दर्शान्तरचान्द्रमासकः ॥ १५ ॥

उदयादुदयं भानोर्भूदिनं सत्स्यलोकजम् ।

चान्द्रो मासः पितृदिनं कृष्णाष्टम्यर्धतो भवेत् ॥ १६ ॥

मकरादिराशिपट्क-

मुद्गयनं कर्कटादिगं याम्यम् ।

राशिद्वयार्कभोगात्

पट् त्वृतवः शैशिरादयः क्रमयः ॥ १७ ॥

युगमानं सहस्रघ्रा

नखरामाभयः समाः ४३२००० ।

तद्दशांश-४३२००० अतर्धा च

चतुर्द्वयेकसंगुणः ॥ १८ ॥

क्रमात् कृतयुगादीनां

धर्मपादव्यवस्थया ।

खचतुष्कयसाद्रयङ्ग

खान्मयो ३०६७२०००० मनुसंमितिः ॥ १६ ॥

कृतप्रमाणस्तस्यान्ते सन्धिः प्रोक्तो जलस्रवः ।

ससन्धिमनवः कल्पे चतुर्दश भवन्ति हि ॥ २० ॥

तद्दिनं ब्रह्मणः प्रोक्तं

रात्रिरेतावती तथा ४३२००००००० ।

परमायुः शतं तस्य

तयाऽऽहोरात्रसंख्यया ३११०४०००००००००० ॥ २१ ॥

तस्यार्धमायुर्गतमत्र कल्पे

षट्कं मनूनां त्रिघनो युगानाम् ।

युगादिमादाद्य १७१८०० सहस्रनिघ्ना

युगाष्टस्र्याः १२८४००० सहिताः समाः स्युः ॥ २२ ॥

खत्रयाष्टरसखाश्चिसप्तगो

भूमयो-१६७२०६८०००ऽब्दनिषयाः खकल्पतः ।

खत्रयाधिरसखाद्रिभू-१७०६४०००

नितास्तेऽग्रतो गतयुताः खसृष्टिताः ॥ २३ ॥

युगे भानुज्ञशुक्राणां

भगणा युगसंमिताः ४३२००००० ।

जीवाकिंकुजशीघ्राणां

त एव ४३२०००० प्राचि याधिर्नाम् ॥ २४ ॥

इन्दोस्तर्कामरच्यञ्च-

सप्तसप्तशरास्तथा ५७७५३३३६ ।

कुजस्य यमरामाष्ट-

रसनन्दयमान्त्रिनः २२६६८३२ ॥ २५ ॥

बुधशीघ्रस्य पूर्णाङ्क-

खाद्रिरामाङ्कतोयदाः १७६३७०६० ।

बृहस्पतेर्वियङ्गाङ्क-

यमवेदाङ्कवह्नयः ३६४२२० ॥ २६ ॥

गुरुशीघ्रस्य तर्काङ्क-

रामदेर्भुवखाद्रयः ७०२२३७६ ।

शनैश्चरस्य नागाङ्क-

अरतर्कयुगेन्द्वयः ३४६५६८ ॥ २७ ॥

शशाङ्कोच्चस्य रामाभ-

यमसर्पाष्टसागराः ४८८२०३ ।

चन्द्रपातस्य नागान्त्रि-

जनशाहगुशाञ्चिनः २६३३६८ ॥ २८ ॥

उदयादुदयं भानो-

भूमिसावजवासराः ।

सर्पाश्विनागमेघाङ्क-

सप्तसप्ताक्षभूमयः १५७७६१७८२८ ॥ २६ ॥

भानामष्टाश्विनागाद्रि

त्रिदोर्दागजवासरा १५८२२३७८२८ ।

चान्द्राहाः खाष्टखाभ्राभ्र

खाग्निखाङ्कनिशाकरा. १६०३००००८० ॥ ३० ॥

रविमासाः खखव्योम-

खाव्यसप्तैकसायका ५१८४०००० ।

चान्द्रमासा रसाग्न्यग्नि-

त्रित्रिवेदाग्निसायकाः ५३४३३३३६ ॥ ३१ ॥

श्वमाहा यमाद्याश्वि-

दिनागाभ्रशराश्विनः २५०८२२५२ ।

श्वधिमासाश्च तर्काग्नि

सुरनन्दाक्षभूमय १५८३३३६ ॥ ३२ ॥

द्विगोऽध्यध्यष्टवेदाब्धि-

द्विदिनान्युदया विधा. १५२४४८४४६२ ।

कुजेदया रसाङ्काङ्क

खाग्निगोगोद्विवासराः १५७६६४०६६६ ॥ ३३ ॥

ज्ञ चलस्याष्टपङ्गुगीगी-

गीऽश्विवेदाङ्कवासराः १५६४२६६६६८ ।

गुरुदया गजाभाङ्गा-

गन्धद्रव्यैकाष्टवासराः १५८१८

द्वयक्षाध्यक्षैकदीर्घाणा-

द्विदिनानि सितद्रुतेः १५७५२, १५४५२ ।

मन्दोदयाः खपङ्मानु-

गोनखाष्टदिनानि च १५८२०, १२६० ॥ ३५ ॥

घनाङ्गगोऽम्बिमेघाष्ट-

दिनानिन्दुमृदूदयाः १५८१७४६६१७ ।

पातोदया युगाङ्गाक्षा-

क्षाभखाश्व्यष्टवासराः १५८२०, १५५६४ ॥ ३६ ॥

भीदयाः खोदयैरुना

भगणा वा भवन्ति ते ।

भीदयाः १५८२२, ३७८२८ खोदयैर्भक्ताः

॥ खाहोरात्रं दिनादिकम् ॥ ३७ ॥

नक्षत्राणामहोरात्रं

चट्टीपष्टमितं सदा ।

भगणा भूदिनै-१५७७६, १७८२८ भक्ताः,

प्राग्गतिः प्रत्यहं भवेत् ॥ ३८ ॥

अर्कोत्तचन्द्रभगणा-

आङ्गसामा ५३, ४३, ३३, ३६ भवन्ति वा वा ।

दिनीकृताः स्वतिथयो

भूदिनोनास्तिषिच्ययाः २५०८२१५२ ॥ ३६ ॥

चन्द्रार्कमासविवरादधिमासा भवन्ति वा १५६३३६ ।

एते सहस्रगुणिता कल्पे स्युर्भगशादिका ॥ ४० ॥

सप्तःष्टरामा ३८७ युगपूर्णांवाहवः २०४

कल्पे गजाङ्गाम्नि-३६८ मिता. खखाङ्गकाः६०० ।

शराम्निवाणा ५३५ नववह्न. ३६ क्रमात्

सूर्यादिका प्राग्गतिमन्दपर्ययाः ॥ ४१ ॥

मौसादिकानामप्य घातपर्ययाः

कल्पे प्रकल्प्यास्तु विलोमगामिनः ।

शक्राश्विनो-२१४ऽष्टाष्टयुगानि४८८वारिधि-

स्त्राम्भदभुयो-१०४ऽन्यध्वनवा ६०३ऽश्विपद्मसा ६६२॥

विकलाना कला यस्या तत्पथ्या भाग उच्यते ।

तस्मिंशता भवेद्वाशिर्भगणो ह्यदशैर ते ॥ ४३ ॥

सृष्टितोऽब्दनिषय ममाहतो

भास्करै-१२ र्मधुसितादिमासकैः ।

संयुतो द्विरधिमास-१५८४३ ३६संगुणः

सूर्यमास-५१८४०००० विष्णुताप्तसयुतः ॥ ४४ ॥

ते खराम-३० गुणिता दिनान्यिता

द्विरधिष्यय २५०८२२५० इता विभाजिता ।

चान्द्रवासरगणै-१६०३००००८०स्तिथिज्ञयाः

सावनो दिनगणस्तदूनितः ॥ ४५ ॥

वाऽर्कघ्नो१२५वृद्धतुर्धा :

यमलगुणशरच्छा-१५३२विभक्ताप्तहीनः

खाद्रया७०प्तया युक् सुरा३३मैः

सहित इति भवेच्चान्द्रमासव्रजो वा ।

त्रिंशद्३०घ्नो द्विःशिव-११घ्नो

द्विरवनिपयमाङ्गङ्क६६२ १६भागादिहीनो

हीनो लब्धावमाहै-

गुणखनग-७०३हृतात् सावनोऽहर्गणः स्यात् ॥ ४६ ॥

सृष्टेर्गतादिमासाः

कुगजाद्रचङ्कार्थखैकनेत्राश्रवाः७२ १०५६७८१ ।

संप्रत्यवमाः खनगावध्यग्नि-

खगोऽभ्यर्धवह्निशशिचन्द्राः११३५०६०३४७०॥४७॥

खरसनवां ह्ययमाग्नि-

द्विगजखवेदिकपर्वता द्युगणः७१४०८२३२६६६० ।

द्वादशदशशतवर्षैः १२०००

शेषे त्रेतायुगोऽत्र संजातः ॥ ४८ ॥

द्युगणो निज गणइतो भृदिनभक्तो यहद्य भगणादिः ।

एवं ऋटुचलपाता भवन्ति ते वेष्टसंयुगद्युगणात् ॥४९॥

माससमादिन-३० । ३६० भक्ताद्-

दुग्णात्त्वं पृथग्यमश्गुणश्चन्द्रम् ।
 सैकं १ दुसदा ७ भक्तं
 माससमाधीश्वरावर्कात् ॥ ५० ॥
 खचराद्य मध्यमुक्त्या
 लङ्कायामार्धरात्रकालीनाः ।
 देशान्तरेण हीना
 निजदेशीया भवन्ति सहिता वा ॥ ५१ ॥
 षोडशशत-१६०० योजनकी
 भूकर्णो दिग्घ्नवर्गतो मूलम् ५०६० ।
 परिधिर्निरक्षदेशे
 लम्बगुणप्रतिभज्यया हृतः सप्त ॥ ५२ ॥
 दृष्टद्वयाद्धिता भू-
 लङ्कायमकोटिसिद्धरोमाख्याः ।
 पुर्यश्चतस्र एताः
 प्रागपरे व्यक्षसंज्ञके वृत्ते ॥ ५३ ॥
 वृत्ते च सौम्ययाम्ये लङ्का
 काञ्ची कुमध्यरेखाख्ये ।
 सगरद्य वत्सगुल्मी-
 ज्जयनिक्कुरुक्षेत्रमेरुसंस्थानाः ॥ ५४ ॥
 तद्देशान्तरयोजन-
 गुणिता गतयः सुकीयपरिधिहताः ॥

लभ्यकलादिस्वमृशं •

खचरे परपूर्वके च रेखातः ॥ ५५ ॥

गणितागतादनन्तर-

मिन्दोरुन्मीलनं तदा प्राच्याम् ।

स्यामं स्वकीयमेव

पञ्चादथ वा कुमध्यतश्चादौ ॥ ५६ ॥

गणितागतनाडी-

विवरेण हृतं स्फुटं भुवः परिधिम् ।

एषा ६० विभजिलब्धो

योजनसंघोऽथ वा निमीलनतः ॥ ५७ ॥

गुरुगतराशिसमूहात्

षष्टिहताच्छेषकेण विजयाद्याः ।

तद्भागा यमरगुणिताः

पञ्चविभक्ताप्तभुक्तमासादि ॥ ५८ ॥

प्रभाकरस्योद्गमनात् पुरे स्याद्-

वारप्रवृत्तिर्दशकम्बरस्य ।

चरार्धदेशान्तरनाडीकाभि-

रुर्ध्वं तथाऽघोऽथपरत्र तस्मात् ॥ ५९ ॥

वारप्रवृत्तेर्धटिका दिनेशात्

कालाख्यहोरापतयः क्रमेण ।

सार्धेन नाडीद्वितयेन षष्ठः

पठच्च पठच्च पुनः पुनश्च ॥ ६० ॥

चैत्रादिमासेन यथाक्रमेण

मेषाद्यो हादशराशयः स्युः ।

शून्याधिमासेषु समागतैषु

चलन्ति तेभ्यो नियतं विनाऽपि ॥ ६१ ॥

सर्वेषु मासेष्वधिमासकः स्यात्

तुलादिषट्केऽपि च शून्यमासः ।

संसर्षकः पूर्वभ्रवीऽधिमासः

पश्चाद्भ्रवोऽहस्यतिनामधेयः ॥ ६२ ॥

पर्वद्वयं संक्रमयोर्यदि स्यात्

पर्वान्तरे संक्रमणद्वयं च ।

संसर्षकाहस्यतिनामधेयो

मध्याकर्गत्या त्वधिमास उक्तः ॥ ६३ ॥

यस्मिन् दर्शस्यान्ता-

दर्शागेकापरापरं दर्शम् ।

उल्लङ्घ्य भवति भानोः

संक्रान्तिः सोऽधिमासः स्यात् ॥ ६४ ॥

हात्रिंशद्भिर्गते मासैर्दिनेः षोडशभिस्तथा ।

घटिकानां च चतुष्केण निप्रतत्यधिमासकः ॥ ६५ ॥

षाद्यन्तदर्शयोर्मध्ये यस्मिन् मासेऽथ वा यदि ।

संक्रान्तिद्वितयं स्यात् तु क्षयमासः स उच्यते ॥ ६६ ॥

रविमानकलाः पथ्या गुणिता भुक्तिभानिताः ।
 तदर्धनाडयः संक्रान्तेरर्वाक् पुण्यं तथाऽपरे ॥ ६७ ॥
 चलसंस्कृततिग्मांगीः संक्रमो यः स संक्रमः ।
 अजागलस्तनमित्र राशिसंक्रान्तिरुच्यते ॥ ६८ ॥
 पुण्यदां राशिसंक्रान्तिं केचिदाज्जर्मनीपिणः ।
 एतन्मम मतं न स्यान्न स्पृशेत् क्रान्तिकक्षया ॥ ६९ ॥

इति श्रीब्रह्मर्षिवृद्धवसिष्ठप्रणीते गणितस्कन्धे विश्वप्रकाशे
 मध्यमाधिकारः प्रथमः ॥

वामदेव उवाच ॥

भगवन्मृदुचलपाताः

किंरूपाः किं प्रयोजनं तेषाम् ।

दृक्त्वुल्यता तु याताः

कथमिह खचरा भवन्ति संस्पृष्टाः ॥ १ ॥

वसिष्ठब्रह्मर्षिरुवाच ।

अदृश्यरूपाः किल कालमूर्त्तयो

भचारिणो मन्दचलोच्चराह्वयः ।

तद्वातनद्धाः खचराः खदिङ्मुखं

कर्षन्ति ते प्रागपरं यमोत्तरम् ॥ २ ॥

खचरात् प्राक्पश्चार्धे ;

कर्षति खचरं मृदुचलः प्राच्याम् ।

अपरार्धस्थो यदि वा

कर्षति खचरं च पश्चिमाभिमुखम् ॥ ३ ॥

एत्रमुदक्षिणयोः

पाताः क्रान्त्यन्ततः खविज्ञेयैः ।

तस्मिन्नेव भवत्ये

क्षिपन्ति खचरान् सुधाकरप्रमुखान् ॥ ४ ॥

खेटाद्यथा प्राग्भगणार्धसंस्थः

खेटं च याम्ये क्षिपतीह राज्ञः ।

सौम्येऽपमान्तादपरार्धसंस्थो

ज्जशुकयोः शीघ्रत एव पातः ॥ ५ ॥

गतिहेतवस्तु तस्मा-

ञ्चलमन्दोच्चाः खचारिणां गतयः ।

षक्राद्या षष्टविधा

जायन्ते षष्ठ्या षट्जयी ॥ ६ ॥

त्रिघन-२७ नवा-६० कर्क-२० रसा-६० कार्क-२०

सूर्या १२० दिग्घ्रा भवन्ति परमकलाः ।

सैवानामपमाना-

द्यामोत्तरतः शशादपूर्वायाम् ॥ ७ ॥

परमापमगुणलिप्ता

यास्यवेदा-४०५ य तद्गुणज्ञा च ।

परमज्यया १०००ऽऽप्तचापं

क्रान्तिलवास्ते तु गोलतो दिक् स्यात् ॥ ८ ॥

युगाद्रिचन्द्रा १७४ यमवेदरामा ३४२

वियन्नभोऽक्षा ५०० गुणवेदतर्काः ६४३ ।

तर्काङ्कसप्ता-७६६ षट्साष्ट-८६८ संख्याः ।

खवेदनन्दाः ६४० शरसर्पनन्दाः ६८५ ॥ ९ ॥

सहस्रमेकं क्रममौर्विकाया

अथोक्तमन्याशकलानि वक्ष्ये ।

दिनानि १५ षष्टि-६० युगरामचन्द्रा १३४

वेदाग्नियुग्मं २३४ नगपञ्चरामाः ३५७ ॥ १० ॥

खखेपवो ५००ऽष्टाक्षपड ६५८ऽङ्कदोर्गजाः ८२६

खखाभचन्द्रा १०००० इति दिग्विभाजिताः ।

स्याता भुजांशादथ कोटिभागतः

क्रमोक्तमाख्ये भुजकोटिमौर्विके ॥ ११ ॥

विशोध्य खखडानि च मौर्विकायां

दिग्घ्नं च शेषं त्वविशुद्धभक्तम् ।

दिग्भिर्हतैः शुद्धमितैः प्रयुक्तं

लवादिकं तदुनुरत्र सम्यक् ॥ १२ ॥

भुजस्त्रिमीनं अधिकोनभार्धं

भार्धाधिकं भार्धविहीनितं च ।

नवाधिकेनोनितसर्वाभ्यस्त्रिभं

भुजोनं भवतीह कोटिः ॥ १३ ॥

मनवो रदाश्च मान्दा नखसिद्धकलोनिता

स्वेः शशिनः १३ । ४० । ३१ । ३६ ।

भौमादीनां खान्धाः ७० गजदोषौ २८

निर्जराः ३३ शिवाः ११ खान्धाः ५० ॥ १४ ॥

भौमादिशीघ्रपरिधे-

र्भागास्त्रयंशोनिताश्च युगसिद्धाः २४३ । ४० ।

यमत्रिंशे १३२ गजतर्का ६८

, नवशरयमलाः २५८ शरान्नयः ३५क्रमतः ॥ १५ ॥

शुक्रभुजज्या द्विशुणा त्रिशुण १००००

विभक्तोनितः परिधिमान्दः ।

शर-५ शुण्णिता त्रिशुणा-१०००००

चलपरिधिस्तद्युतः स्फुटस्तस्य ॥ १६ ॥

भुजकोट्योरत्पांश-

ज्या जलकेन्द्रे कुजस्य खरवि-१२० हृता ।

स्तथेन शीघ्रपरिधौ

रसदिग्-१०६ विहृतायनान्ददः स्वर्णः ॥ १७ ॥

खेटोने मृदुशीघ्रे

मृदुचलकेन्द्रे च गोलातः स्वर्णम् ।

मृदुचलफलं च खचरे

सौम्यो मेपात् तुलाधराद्यास्यः ॥ १८ ॥

मन्दकेन्द्रोद्भवा दीर्घ्या परिध्यंशैर्गुणा हृता ।

चक्रांशैस्तद्धनुः स्वर्णं ग्रहे मन्दस्फुटो भवेत् ॥ १९ ॥

मन्दो नशोघ्नतो दीर्घ्या

कोटिज्याऽथ त्रिभज्यका १०००० ।

खपरिध्यंशगुणिता

चक्रांश-३६० विहृता फलम् ॥ २० ॥

तेन योगान्तरा पूर्वमानीता कोटिमौर्विका ।

केन्द्रे मृगकुलीरादौ तद्दीर्घ्यावर्गयोगतः ॥ २१ ॥

मूलं कर्णाः परिधिना-

हृता दीर्घ्या खपङ्गुणैः ३६० ।

लब्धत्रिज्या-१०००० हृतं

कर्णभक्तं चापं तु शोघ्नजम् ॥ २२ ॥

कर्मणैकेन मान्देन स्पष्टो भानुस्रया शशी ।

भौमादयः स्फुटाः खेटाश्चतुर्भिः कर्मभिः स्मृताः ॥ २३ ॥

मध्ये शीघ्रफलस्यार्धं मान्दं तस्मिन् फलस्य च ।

मध्ये मान्दफलं कृत्स्नं शीघ्रं चैवासकृत् स्फुटः ॥ २४ ॥

तद्भुक्तिर्ग्रहवत् कार्या भुक्तिर्दीर्घ्यान्तराहृता ।

युगमेघ-१७४ विभक्ताप्तैः खमन्दपरिधिर्हृतः ॥ २५ ॥

चक्रांशइत् कलादि स्यात् तत् फलं मध्यभुक्तिषु ।

केन्द्रे तु कर्कनक्रादौ धनख्यं रुन्दसंस्फुटम् ॥ २६ ॥

तद्दना स्वचलोच्चस्य भुक्तिस्त्रिज्यान्त्यकर्णयोः ।

त्रिवरेण हता भाज्या चलकर्णेन लिप्तिका ॥ २७ ॥

कर्णे त्रिज्याधिकोने तु स्वर्गं मन्दगतौ स्फुटा ।

जने मन्दाधिका लिप्ता वामं पाल्या च वक्रगा ॥ २८ ॥

दूरस्थितः स्वर्गोच्चोच्चदृष्टः शिघ्रतरश्चिभिः ।

सव्येतराद्यष्टतनुर्भवेद्वक्रगतिस्तदा ॥ २९ ॥

वेदंभूपै-१६४वेदशकैः १४४-

खविश्वै-१३ः गुणभूमिपैः १६३ ।

याणकद्वैः ११५ स्थिरान्त्या-

शुकेन्द्रांशैर्भूसुतादयः ॥ ३० ॥

भवन्ति वक्रिणस्तेऽंशै-

स्वक्राच्छुद्धैस्तु भार्गवः ।

वक्राद्या द्विस्रराः ७२ सिद्धा २४

द्वीशा १६२५ष्टाव्यष्टसुरेन्दवः १३३ ॥ ३१ ॥

रविमन्दफलं निघ्नं स्वस्वगत्या विभाजितम् ।

चक्रांशैः कलिका स्वर्गं कार्यं मध्येऽर्कवदृष्टे ॥ ३२ ॥

चक्रादिशुद्धपातानां कुजाकिंशुभीघनम् ।

चन्द्राव्योः पातयोर्मान्दे वामं पातोन्खेचरात् ॥ ३३ ॥

चन्द्राव्योः शीघ्रतो दीर्घ्या स्वस्वविक्षेपसंशुणा ।

स्वस्वस्त्रिराशुकर्णात्ता विक्षेपत्रिज्यया विधोः ॥ ३४ ॥

क्रान्तिस्तत्संस्कृता चन्द्रादीनां भानोर्यथागता ।
 नक्षत्राणामपि क्रान्तिः स्पष्टा स्यात् क्षेपसंस्कृता ॥ ३५ ॥
 प्रयायनांशानयनम् ।

अष्टादशशत-१८००शिष्टे

ऽध्वे भ-२७विनिष्टे विभांजिते विषमे ।

भुक्ते दुरने गव्ये

खखगजचन्द्रै-१८००श्रुलांशकाः स्वर्णाः ॥ ३६ ॥

छायागणितागतयोर्भानोर्विवरं चलांशकास्ते वा ।

छायाकर्काङ्गणितार्की हीनः पूर्वोऽन्यथा पश्चात् ॥ ३७ ॥

खचराञ्चलन्ति तस्मात् पूर्वं युक्ताथ पश्चिमे हीनाः ।

तस्मादपमच्छायावरदलनाड्यादिकं साध्यम् ॥ ३८ ॥

अजतुलालिगतस्य रवेर्दिने

द्वुदलभाऽर्कं १२मिताद्गुलशङ्कुना ।

पलविभा पलभा च खमध्यतो

नतिसमुन्नतिजाः पललम्बकाः ॥ ३९ ॥

खषरोदयासुनिष्टी

भुक्तिर्विहृता खखाष्टशशि-१८००भिस्तत् ।

चक्रकलासु-२१००युते ते

खाहोरात्रासवो द्युसदाम् ॥ ४० ॥

क्रान्तेरुत्क्रममौर्विकोन-

परमज्या१००००कर्णखण्डो भवेत् ।

क्रातेज्या विपुत्रत्वभाविनिहता

कुज्याऽर्कं १२ भक्ता तथा ।

त्रिज्या १००० संशुचिता हता

दिनदलव्यासेन तत्कार्मुकं

प्राणाः षष्टिहतादिनासुचर-

णो-५४०० स्वर्णक्रमाद्गोलयोः ॥ ४१ ॥

तद्विघ्नं दिनमानं

वामं रात्रिर्जवाहृतप्राणात् ।

खरसमुख ३६० हृतविकला

उदये स्वर्ण ग्रहेऽस्तगे वामम् ॥ ४२ ॥

अर्कनिन्दुकलाभ्यो

नखाद्रि-७२० लब्धा तिथिः खरसरामै ३०६ ।

करणां रूपविहीनं

ववादिषष्टिप्रशेषतो नाड्यः ॥ ४३ ॥

। तन्तरेण भक्ता इन्दुकला सेन्दुभानुलिप्ताभ्यः ।

सुखगजलब्धभयोगा गतियोगहृतास्तयोर्नाड्यः ॥ ४४ ॥

इति श्रीमद्भारविभूषणसिद्धमणीते गणितस्कन्धे विश्वप्रकाशे

स्यष्टाधिकारो द्वितीयः ॥ २ ॥

दिक्साधनमथ वक्ष्ये ज्योतिश्चक्रं यदास्थितं यस्मात् ।
 तदनु च देशविभागं कालविरणं च यन्त्रणि ॥ १ ॥
 समभूतले सुवृत्ते शङ्कोच्छाया विशति यत्र पूर्वाह्ने ।
 यत्र च यात्यपराह्ने रेखा तत्रापरा पूर्वा ॥ २ ॥
 पूर्वापराङ्गकेन्द्रात् तिमिना रेखा यमोत्तरा मध्यात् ।
 तिमिभिर्विदिशः साध्या याम्योद्गूवा ध्रुवे वेधात् ॥ ३ ॥
 मध्यन्दिनगे तरणौ शङ्कोच्छाया यमोत्तरा साक्षात् ।
 तन्मत्स्यतोऽपि पूर्वापरा च दिग्वाऽथ संसाध्या ॥ ४ ॥
 सममण्डलोपगे वा प्रागपराभा रवौ भवति साक्षात् ।
 तद्वत्कोणगतेने कोणदिशौ स्तस्ततः प्राची ॥ ५ ॥
 भुजकोटिकर्णभेदादिह गोले स्यात् सहस्रधा त्र्यस्रम् ।
 षष्ट्यं तद्वुद्धिमता गणितविधानप्रधानेन ॥ ६ ॥
 छायाऽसौ भुजरूपा शङ्कुरसौ द्वादशाङ्गुलप्रमितः ।
 कोटिस्वरूपकः स्याच्छङ्कुविभागाश्रितः कर्णः ॥ ७ ॥

भागशुमानाङ्गुलवर्गयोगा-

न्मूलं श्रुतिः स्याद्विषुवद्दिनार्धे ।

शङ्कोः श्रुतेर्वर्गवियोगमूलं

प्रमा भवेदिष्टदिनेष्टकाले ॥ ८ ॥

पलप्रभाशङ्कुहते त्रिभण्डे

भक्तेः शकलः पललम्बजीवे ।

चापे तयोः स्तः खलु दक्षिणौ तौ
निरक्षतश्चोत्तरभागसंस्थौ ॥ ९ ॥

खाक्षांशकापक्रमयोगतोऽंशा

दिशीः समत्वेऽन्तरतोऽन्यथा वा ।

खखलिकादुत्तरदिग्गतस्य

याम्येऽथ वा स्युस्तरणोच्च तेऽंशाः ॥ १० ॥

तज्ज्यात्रिज्ये तरणिगुणिते

कोटिजीवाविभक्ते

छायाकर्णैः दिनदलगते

चाक्षतो वाऽक्षभा स्यात् ।

मध्यच्छायागुणितपरम-

ज्या विभक्ता खकर्णै-

स्तच्चांशांशाः खलु यदि विभा

दक्षिणो चोत्तरे वां ॥ ११ ॥

सौम्या याम्या रविनतलवाः स्युः खमध्यादिनार्धे

तद्युक्ताऽपक्रमलवगुणा दिग्भिभेदेऽन्तरं वा ।

तंहिक्साम्ये खलु पललवास्तज्ज्यका वाऽक्षजीवा-

तद्दर्शनाच्चिगुणकृतितो लम्बजीवा हि मूलम् ॥ १२ ॥

शङ्कुमानाङ्गुलचुंषा-

ऽक्षज्या त्रिज्या च भाजिता ।

लम्बज्यया विषुवती

छायाकर्णोऽपि जायते ॥ १३ ॥

अपक्रमज्यागुणितोऽक्षकर्णो-

ऽक्षभाविभक्तः फलमुन्नतज्या ।

तच्चापमत्रोन्नतभागकाः स्युः

सहस्ररश्मौ सममण्डलस्थे ॥ १४ ॥

त्रिज्याकृतेः प्रोज्ज्य तदुन्नतज्या-

वर्गं पदं सा भवतीह दृज्या ।

दृक्त्रिज्यकेऽर्काभिहते विभक्ते

छायाश्रुती चोन्नतजीवया वा ॥ १५ ॥

लम्बाक्षजीवे विषुवत्प्रभार्का-

हते विभक्तोऽयमजीवया तौ ।

लब्धौ च कर्णौ सममण्डलस्थे

भानौ ततो भा सुधिया विधेया ॥ १६ ॥

शङ्कुर्भवेदुन्नतशिखिनी सा

स्वाक्षज्यया संगुणिता विभक्ता ।

क्रान्तिज्यया सा परमा भुजज्या-

चापं भुजोऽर्के सममण्डलस्थे ॥ १७ ॥

स्वक्रान्तिजीवा परमज्यकाष्ट्री

लम्बज्ययाऽऽप्ताऽग्रगुणो रवेः स्यात् ।

द्रष्टयुतिघ्नस्त्रिभजीवयाऽऽप्त-

मया भवेदङ्गुलपूर्विका च ॥ १८ ॥

त्रिभजीवाकृति-१०००००० दलतो-५०००००

ऽग्रज्याधरं विशीष्य शुद्धकृतिम् ।

निहतं हृतं सदीनं

पलभाकृतिभिर्हरैः करणी ॥ १९ ॥

द्वादशगुणिता पलभा-

ऽग्रज्यागुणिता हरोद्धृताऽक्षफलम् ।

तद्वर्गयुक्तकरणी-

मूलेऽक्षफलं धनरां स्यात् ॥ २० ॥

उत्तरयाम्यक्रान्त्यो-

रेवं कोणस्थिते भवति शङ्कुः ।

यत्रापमांशतोऽर्धो-

ऽभ्यधिकस्तत्राग्निनिर्कृतिकोणगतः ॥ २१ ॥

उत्तरयाम्यगतेऽर्के सदैव शङ्कुस्ततो विभाकर्णः ।

न हि तावदुत्तरस्थे शम्भुमन्त्रकोणयोर्भवति शङ्कुः ॥ २२ ॥

यत्राक्षभागाः शरपञ्चतुल्या

ईशानगोऽर्कः ससुदेति कर्कं ।

सृगस्थिते वह्निविदिगतो भा-

तिथ्यंगयुग्मान्विरामेघसंख्या ॥ २३ ॥

चरनासुभिर्युतोना विज्या सौम्यापमे क्रमाद्याम्ये ।
 अन्या भवति नतासुव्युत्क्रमजीवाभिरुना सा ॥ २४ ॥
 दिनखण्डकर्णगुणिता केदस्त्रिज्याविभाजिता तद्घ्नी ।
 लम्बज्यकाऽय भाज्या परमज्यकया ४०५ भवेच्छङ्कुः ॥
 तद्दूर्गानत्रिज्यावर्गोन्मूलं विषाय दैज्यां स्यात् ।
 दृक्त्रिज्यके(१)ऽर्कगुणिते शङ्कुहृते भाश्रुती भवतः ॥ २६ ॥
 पलकर्णहतक्रान्तेर्जीवा शङ्कुज्यया हृताऽर्काग्रा ।
 द्रष्टव्युतिगुणिता सा मध्यमकर्णाहृता स्वीया ॥ २७ ॥
 तद्युतविवरात् पलभा याम्ये सौम्ये भुजो भवेत् सौम्यः ।
 याम्याग्राया पलभा शोष्या यामो भुजः सौम्ये ॥ २८ ॥
 द्रष्टव्यापलभाविवरं वाऽग्रा परापमांशेभ्यः ।
 अभ्यधिकाः पलभागा मध्यभुजस्तत्र सौम्यः स्यात् ॥ २९ ॥
 क्रान्तिज्या वेष्टकर्णघ्नी लम्बाप्राऽग्रा ततो भुजः ।
 तद्दूर्गं शोष्य(२) भावर्गोन्मूलं कीटिश्च जायते ॥ ३० ॥
 द्रष्टव्यागुणिता विज्या तत्कर्णभाजिता दृग्ज्या ।
 तत्कृतिरहितत्रिज्याहृतितो मूलं स शङ्कुः स्यात् ॥ ३१ ॥
 विज्यागुणितः शङ्कुर्लम्बकजीवाविभाजितश्छेदः ।
 विज्याहतो युक्कर्णार्धेन विभक्तो नतज्या स्यात् ॥ ३२ ॥
 खान्द्या तथा बिरहिता व्युत्क्रमजीवाभिरत्र चापं च ।

(१) अत्र सन्धिः पाणिनिविद्वदः ।

(२) 'शोषयित्वा' इह शोष्येति पाणिनिविद्वदः ।

गर्वापराल्लाले पथ्याऽभिहतं नतप्राणाः ॥ ३३ ॥

रविनेतर्भागात्तलवा-

न्तरसंयोगौ दिगैक्यभेदे च ।

क्रान्तिर्भवति हि तज्जया

। त्रिज्यागुणिता परापमज्यकया ॥ ३४ ॥

लब्धाच्चापं भानुर्नेपादिः कर्कटादिगः षड्भात् ।

शोध्यस्तुलादिगञ्चेत् षड्भयुतोऽर्कं स्फुटो भवति ॥ ३५ ॥

मकरादिगो भचक्राच्छुद्धा मध्याह्नकालिकः स्पष्टः ।

तस्मात्सद्यन्मान्दं वामं वा मध्यमोऽर्कं स्यात् ॥ ३६ ॥

इष्टार्काग्रागुणिता लम्बकजीवा स्वकर्णविहृतःऽऽप्ता ।

क्रान्तिज्या स्याच्च ततः पूर्ववदर्कः स्फुटो भवति ॥ ३७ ॥

त्रिज्यासमकर्णहृता द्वादशगुणिताऽक्षजीवया च गुणा ।

परमापमज्ययाऽऽप्ता भुजजीवा तदनुः सूर्यः ॥ ३८ ॥

सखिलसमीकृतभूमौ चक्रलवार्धाङ्गुलेन १८० मट्टतम् ।

तत्र च ककुभ. साध्या मध्ये शङ्कुच्च संस्थाप्य ॥ ३९ ॥

इष्टदिनापमजीवा खधृतिहृता लम्बजीवयाऽऽप्ताऽया ।

उत्तरगोले भानौ पलभा शोध्या भुजो भवेद्याम्य ॥ ४० ॥

दक्षिणगोलगते वा पलभा योग्या भुजो भवेत् सौम्य ।

तद्भुजवर्गः शोध्य खखयु निनाग्निः पदं कोटिः ॥ ४१ ॥

किन्नात् प्रसारणीया प्राच्या वरुणो भुजस्ततो देयः ।

तस्मान्द्वयनिहं मध्यदिभाघ्रे तथा षट्पत्तम् ॥ ४२ ॥

तच्चिह्नत्रयकेन्द्राद् दृत्तचितये कृते च, मत्स्यौ स्तः ।

तन्मत्स्यपुच्छरेखाद्वयसंयोगाद्विधाय दृत्तैकम् ॥ ४३ ॥

त्रिभद्युकर्णार्धगुणा श्यक् पृथक्

क्रमादथैकद्विद्वितीयभक्त्याः ।

निजद्युकर्णार्धहता धनूषि

शोध्यान्यधीधः खरसाहृतानि ॥ ४४ ॥

लङ्कोदयप्राणचयास्तु मेघात्

क्रमोत्क्रमाभ्यां चरजासुभिः स्त्रैः ।

क्रमोत्क्रमाभ्यां च विहीनयुक्ताः

स्त्रीयोदयप्राणचया भवन्ति ॥ ४५ ॥

भार्गीभोग्यलवा निजोदयहताः

खग्न्यु-३० द्रुता यत् फलं

स्वेष्टप्राणचयाद्विशोध्य पुरतो

मानानि शोध्यान्यताः ।

शेषं खाग्नि-३० हृतं त्वशुद्धविहृतं

भागादिकं तत्फलं

शुद्धर्क्षेण च संयुतं भवति तत्

प्राग्भूजदृष्टे स्थितम् ॥ ४६ ॥

प्राग्भूजलम्नं रस-६ राशिसंयुतं

पश्चात् कुजे तद्भवतीह लग्नम् ।

मध्यन्दिनाद्वात्रिदलाद्गतैष्याः ।

प्राणा नताः स्युः परपूर्वभागाः ॥ ४७ ॥

लेङ्गोदयैर्लग्नमृगं विधेयं

खमध्यं पूर्वनतासुभिस्तत् ।

पश्चान्तप्राणचये धनाख्यं

तिष्णद्भूयुक्तं च रसातलाख्यम् ॥ ४८ ॥

द्रष्टासुतः शुद्धयति नो यदा ते

स्योग्यासवः खाभिग्नि-३० गुणास्तद्देष्टाः ।

प्राणा विभक्ताश्च निजोदयेन

भागादितद्युक्तरविर्विलग्नात् ॥ ४९ ॥

सूर्यस्य भोम्यासुयुता विलग्न-

भुक्तासवो मध्यममानयुक्ता

द्रष्टासवोऽह्नि प्रभवन्ति रात्रौ

सषड्भसूर्यात् समयश्च लग्नम् ॥ १

द्रष्टासवः खाङ्ग-६० हता दिनर्धा-

सुभिर्विभक्ताः क्रमशिञ्जिनी च ।

तया हताऽभोष्टदिनार्धकाले

तदुन्नतष्या त्रिभजीवयाऽऽप्ता ॥ ५१ ॥

स्तम्बस्य चापं च त्रिधाय भानीः

पूर्वापरस्यस्य समुन्नतांशाः ।

इत्यं शशाङ्कादिखगर्चकाणां

समुन्नतांशाः परपूर्वभागे ॥ ५२ ॥

यत्नं चक्रदलाधं धातुजमथवा सुदारुणं हृत्क्षणम् ।

प्राकारद्वययुक्तं तत्र च रन्ध्रे भ्रष्टवेधार्थम् ॥ ५३ ॥

तत्रेशानगकेन्द्राद्दृष्टं तत्रोन्नतांशका नवतिः ।

स्याप्याः समान्तरस्याः केन्द्रगसूत्रावलम्बितो लम्बः ॥ ५४ ॥

विध्वा खगं लम्बगतोन्नतांश-

ज्या त्रिज्यका-१०००घ्नी च विभाजिता च ।

परोन्नतांशज्यकयाऽऽप्तचापं

दिनार्धनिघ्नं खनवा-६०पुनाडयः ॥ ५५ ॥

विध्वा रविं लम्बगतोन्नतांशा

नाडयो गतैध्वा दिवसे स्युरेवम् ।

रात्रौ भतारायहतोऽथ वक्ष्ये

तुरीमयन्त्रप्रवरे च कालम् ॥ ५६ ॥

दृक्कर्मयुक्तस्य खगस्य नाडयो

लङ्कोदयैः पञ्चदशप्रयुक्ताः ।

तन्मध्यनाडयः स्वदिनार्धहीना

युक्ता भवन्ति ह्युदयास्तनाडयः ॥ ५७ ॥

विध्वा खगं प्राक्परयोश्च नाडय-

स्तद्युक्तहीना उदयास्तनाडयः ।

सूर्यास्तनाडीरहिता गतास्ताः

सूर्यास्तकालाद्ग्रहतस्तथा स्यु ॥ ५८ ॥

द्विगुणं तु तुरीयाख्यां चापयन्त्रं प्रजायते ।

चापयन्त्रं द्विगुणितं चक्रयन्त्रं प्रजायते ॥ ५९ ॥

अथ शुकवलययन्त्रं विस्मृतं लम्बितं च

द्वुदलवलययन्त्रे रन्ध्रमूर्ध्वे विधाय ।

निजनिजदिनखण्डेऽङ्कं विलोक्योन्नतांशै-

र्दिनगतघटिकैष्या रन्ध्रवर्त्मस्पर्शगङ्गात् ॥ ६० ॥

अथ दिनदलचिह्नां लम्बितां घटिकां वा

तदुपरितनशङ्कुं घटिकार्काशतुल्यम् ।

विरचय तदधोऽधोऽङ्कं विलोमप्रभाभि-

र्दिनगतघटिकैष्याः शङ्कुभा यत्र लग्ना ॥ ६१ ॥

अर्काहतीन्नतज्या नतजीवाप्ताऽङ्गुलादिका वामम् ।

दाया त्रिज्यार्काहता नतजीवाप्ता च कर्णः स्यात् ॥ ६२ ॥

घटदलघटिता घटिका

ताम्रमयी रन्ध्रसंयुता वृत्ता ।

रन्ध्रं तथा यथाऽम्बुनि

सञ्जति घटिकाप्रमाणे सा ॥ ६३ ॥

एवं मयूरनखानरकीरयन्त्रैः

कालो दिवाऽथ निशि वा गणकेन साध्यः ।

संरेणुसूत्रजलसूत्रविधानगर्भे-

रेवं ग्रहाश्च समयश्च खगोलकेन ॥ ६४ ॥

समभूतले सुवलयं हरितः साध्याश्च केन्द्रतः कोटिः ।

देया पूर्वपरस्थे प्रत्यक्पूर्वामुखी खचरे ॥ ६५ ॥

कोद्यग्रतः स्वीयदिशि प्रदेशो

भुजश्च तत्कालविभासृगत्र ।

शङ्खस्यकर्णानुगसूत्रवद्ध-

नलस्य रन्ध्रेण खगं प्रपश्येत् ॥ ६६ ॥

इति श्रीवृद्धवसिष्ठवद्वर्षिप्रणीतव्योतिषस्कन्धे विभ्रतप्रकाशे
त्रिप्रश्नाधिकारः ।

वामदेवोऽथ संपूज्य भक्त्या परमया गुरुम् ।

वसिष्ठं परिपप्रच्छ प्रसन्नवदनाम्बुजम् ॥ १ ॥

गुरो देव मुनिश्चैष ग्रहणो चन्द्रसूर्ययोः ।

को हेतुः किं फलं दानात् कर्मणा केन साध्यते ॥ २ ॥

वसिष्ठ उवाच ।

शृणुष्वैकमना भूत्वा गुह्यं ज्ञानमंतौन्द्रियम् ।

प्रवक्ष्याम्यतिभक्तानां नादेयं विद्यते मम ॥ ३ ॥

दशान्ति(१)काले ऽर्कविधू समांगौ

भार्धान्तरे तौ खलु पूर्णमान्ते ।

इन्द्रोऽथ सन्धौ नियतं च भानो-

र्मध्यग्रहो लम्बवशात् कदाऽपि ॥ ४ ॥

चन्द्रच्छ्रितिः शरशुणाब्धिवियत्कलं वापू ० ४३५,

भृष्टतोऽथ तरणोः किल योनैश्च ।

भूश्चरैकयुगसर्परसा ६८४१५० निरुक्ता

द्येवं विघोरुपरि भास्करमण्डलं स्यात् ॥ ५ ॥

भानोर्महौगोलविभा हि भार्धे

सदा तदा तत्समचन्द्रपाते ।

या चन्द्रपातेऽर्कसमेऽधिकोने

कियत्सर्वैर्वा ग्रहणां रवीन्दोः ॥ ६ ॥

तदर्कविम्बस्य शशाङ्कविम्ब-

माच्छादकं स्याच्छशिमण्डस्य ।

भृगोलभाच्छादनहेतुरुक्ता

यतोऽर्कगोभ्यः खलु शौक्ल्यमिन्दौ ॥ ७ ॥

स्वयं समागत्य महासुरोऽयं

स्वयन्मुवस्तत्र वरप्रदानात् ।

उपैति तोषं जपहोमदान-

स्नानादि यत्कृत्वा हि विधुन्तुदाह्यः ॥ ८ ॥

तच्चन्द्रमान्वोर्ग्रहणं हि पङ्क्तिः

पङ्क्तिश्च मासैर्दलसंयुतोऽनैः ।

वा मासि पर्वद्वितयं कदाऽपि

वीथ्यैकया दृक्पथमेति तद्वा ॥ ९ ॥

स्नानदानहवनादि यत् कृतं

तन्न पर्वणि तदक्षयं भवेत् ।

वारिदागमनमुद्रिते तथा-

ऽप्यक्षयं भवति तत् सुनिश्चितम् ॥ १० ॥

यत् पर्वरात्रौ तरणोर्दिवेन्दो-

स्तस्नानदानाहंमिदं न किञ्चित् ।

अर्धोदये क्रान्तिभवे हि पाते

रात्रौ न दानादि कदाऽपि योग्यम् ॥ ११ ॥

दिवाऽथ निशि वाऽर्कस्य संक्रान्तावक्षयं भवेत् ।

पर्वस्वितेषु दानादि माङ्गल्यं नात्र सिद्ध्यति ॥ १२ ॥

कर्णः खखाक्षरसहस्र ०० योजनको रवे. स्याद्

द्विम्बस्य खाष्टयुग ४८० योजनको विधोश्च ।

स्वसष्टभुक्तिगुणितो निजमध्यभुक्ति-

भक्तस्तदा स्फुटतरौ श्रवणौ भवेताम् ॥ १३ ॥

मानुमण्डलकर्णोऽसौ

भगणैः स्वै-४३२०००० हृतो हृतः ।

श्याङ्गभगणै ५०७५३३३ हर्वेन्दु-

कक्षाऽधो ३२४००० रविकक्षया ३३१५०० ॥ १४

भक्तश्चन्द्रस्य कक्षायां

विष्कस्रस्तरगोर्भवेत् ।

तौ कर्णौ तिथि-१५ भक्तौ सू

रवीन्दोर्मानलिप्तिका ॥ १५ ॥

स्फुटचन्द्रभुक्तिगुणिताद्

• भूकर्णा-१६०० मध्य ७६० । ३५ योद्धृताल्लब्धम् ।

सूची महौरविश्रुति-

विवरहतश्चन्द्रमध्यकर्णाच्च ॥ १६ ॥

मध्यार्ककर्ण-६५०० भक्तौ-

लब्धं सूच्या विशोधयेच्छेषम् ।

इन्द्रियशशाङ्क-१५ भक्तं

भ्रमति च नियतं तमोमानम् ॥ १७ ॥

गतैष्यनाडीगुणिता ग्रहस्य

भुक्तिर्विभक्ता सरसै ६० कलास्ता ।

ऊनं धन खेटकलासु वामं

शशाङ्कपातेऽपि च वक्रखेटे ॥ १८ ॥

एवं हि तत्कालभवाम्बु खिटाः

स्पष्टा अमान्ते भलत्रादितुल्यौ ।

स्तः पूर्णिमान्ते भदलान्तरेण

भागादितुल्यौ खलु पुष्पवन्तौ ॥ १९ ॥

ग्राह्यग्राहकमानयोगदत्त-

स्वात्कालिकेन्दोः शरः

शोध्यः शेषमिदं तदा हि तमसा

छन्नं च तस्मिन् यदि ।

पूर्णं ग्राह्यकलासमेऽथ यदि तद्

ग्राह्याधिकं हीनितं

सच्छन्नं सकलग्रहे

भवति तद् ग्राह्यप्रमाणेन च ॥ २० ॥

यथा ग्राह्यकलात्पे च तमञ्छन्ते तथाऽल्पता ।

योगार्धादधिके क्षेपे ग्रहणस्य न सम्भवः ॥ २१ ॥

ग्रहं शशाङ्कस्य कलाद्वयं चैत्

कलात्रयं भानुमतो न लक्ष्यम् ।

सत् किञ्चिद्दूनं ह्युदयास्तकाले

लक्ष्यौ यतस्तौ करगुम्फहीनौ ॥ २२ ॥

छाद्यच्छादकयोगा-

योगौ दलितौ ष्यक् तयोर्वर्गौ ।

विक्षेपवर्गहीनौ

तन्मूले पष्टिसंगुषेऽर्केन्दोः ॥ २३ ॥

गत्यन्तरेण भक्ते स्थितिमर्धं च नाडिकाद्यै स्तः ।

स्थित्यर्धघ्नी भुक्तिः पष्टि-६० हृता तत्फलं स्वर्गं ॥ २४ ॥

भक्तश्चन्द्रस्य कक्षायां

विष्कस्तस्तरणेर्भवेत् ।

तौ कर्णौ तिथि-१५ भक्तौ स्यू

रवीन्द्रोर्मानलिप्तिकाः ॥ १५ ॥

स्फुटचन्द्रमुक्तिगुणिताद्

भूकर्णा-१६०० न्मध्य-७६० । ३५ यो हृताल्लब्धम् ।

रूची महीरविद्युति-

विवरहतश्चन्द्रमध्यकर्णाच्च ॥ १६ ॥

मध्यार्ककर्णा-६५०० भक्तौ-

लब्धं रूच्या विशोधयेच्छेषम् ।

इन्द्रियशशाङ्क-१५ भक्तं

भवति च नियतं तमोमानम् ॥ १७ ॥

गतैष्यनाडीगुणिता ग्रहस्य

मुक्तिर्विभक्ता खरसैः ६० कलास्ताः ।

ऊर्ध्वं धनं खेटफलासु वामं

शशाङ्कपातेऽपि च वक्रखेटे ॥ १८ ॥

एवं हि तत्कालभवास्तु खिताः

स्पष्टा अमान्ते भलवादितुलौ ।

क्षाः पूर्णिमान्ते भदलान्तरेण

भागार्दितुल्यौ खलु पुष्पवन्तौ ॥ १९ ॥

ग्राह्यग्राहकमानयोगदत्तः

सात्कालिकेन्दोः शरः

शोध्यः शेषमिदं तदा हि तमसा
छन्नं च तस्मिन् यदि ।

पूर्णं ग्राह्यकलासमेऽथ यदि तद्
ग्राह्याधिकं हीनितं

खच्छन्नं सकलग्रहे

भवति तद् ग्राह्यप्रमाणेन च ॥ २० ॥

यथा ग्राह्यकलात्पे च तमच्छन्ते तथाऽल्पता ।

योगार्थादधिके क्षेपे ग्रहणस्य न सम्भवः ॥ २१ ॥

ग्रहसं शशाङ्कस्य कलाद्वयं चेत्

कलात्रयं भानुमतो न लक्ष्यम् ।

सत् किञ्चिद्द्रुनं ह्युदयास्तकाले

लक्ष्यौ यतस्तौ करगुम्फहीनौ ॥ २२ ॥

छाद्यच्छादकयोगा-

योगौ दलितौ पृथक् तयोर्वर्गौ ।

विक्षेपवर्गहीनौ

तन्मूले पट्टिसंगुणेऽर्केन्दोः ॥ २३ ॥

गत्यन्तरेण भक्ते स्थितिमदर्धे च नाडिकाद्ये स्तः ।

स्थित्यर्धप्री भुक्तिः पट्टि-६० हृता तत्फलं स्वर्गं ॥ २४ ॥

खचरे शोध्यं मोक्षे

योज्यं चैवं पुनः पुनः कार्यम् ।

तद्विद्धेपस्थितिदल-

नाड्याद्यसकत् स्थिरं भवति यावत् ॥ २५ ॥

पर्वान्तकाले स्थितिखण्डनाडी-

हीनं घनं स्पर्शविमुक्तिकालौ ।

तद्विद्धिमदीर्घविहीनयुक्ते

निमीलनोन्मीलनके भवेताम् ॥ २६ ॥

अधिष्ठाकालाद्ग्रहणं कियत् स्या-

दितीष्ठाहीनस्थितिखण्डनिघ्नम् ।

भुक्त्यन्तरं षष्टिहृतं च कोटी

रवेश्च मध्यस्थितिखण्डनिघ्नी ॥ २७ ॥

स्पष्टाहतां कोटिहतेन्दुवाणो

भुजस्तयोवर्गयुतेः पदं सः ।

कर्णक्षयोर्मानयुगर्धतोऽसौ

शोध्यश्च तत्कालतमोऽभिभूतम् ॥ २८ ॥

मध्यग्रहादूर्ध्वमितीष्टनाडी-

स्थित्यर्धतो मौक्तिकतो विशीष्य ।

शेषं पुरावत् परिकल्प्य चैष्ट-

मेधं विमुक्तेस्तमसाऽभिभूतम् ॥ २९ ॥

इष्टग्रासोनतन्मानयोगार्धकृतितः कृतिम् ।

तत्कालेषोः पटं कोटिर्भानोः स्थित्यर्धसंगुणा ॥ ३० ॥

मध्यस्थित्यर्धसंभक्ता कोटिलिप्ताः खषड्गुणाः ।

गत्यन्तरहृता नाड्यो गतैष्याः स्पर्शमौक्तिकाः ॥ ३१ ॥

नतासुव्युत्क्रमज्याघ्नी पलज्या त्रिज्या हृता ।

चापं नता उदयाम्याः पूर्वापरकपालयोः ॥ ३२ ॥

ग्राह्याद्राशित्रययुतात् क्रान्त्यंशैः संस्कृता नताः ।

ताभ्यो जीवा खसप्ता-७०प्ता वलनांशाद्गुलात्मिका ॥ ३३ ॥

दिनार्धनाडिकायुक्तं दिनमानं च सोन्नतम् ।

तद्विनार्धहृतं हारः शरादीनां भवेदिह ॥ ३४ ॥

ग्राह्याद्ग्राहकतो बाणाद्यासाद्वा रविभाजितात् ।

लब्धाद्गुलानि तेषां तु ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ॥ ३५ ॥

इति श्रीब्रह्मर्षिवृहत्सिद्धिसिद्धान्ते गणितस्कन्धे विश्वप्रकाशे

चन्द्रग्रहणाधिकारखतुर्यः ॥

अथामान्ते हि चन्द्रार्कौ राश्यंशादिसमावपि ।

प्राक्पश्चात् समसूत्रे हि नो यातोऽतस्तु लम्बनम् ॥ १ ॥

यथा यथा खमध्यं च रविरेति तथा तथा ।

लम्बनस्य विरामः स्थान्मध्याङ्के लम्बनं न हि ॥ २ ॥

उदयास्तमयेऽर्केन्दोः पादोनांश-० । ४५ मितान्तरम् ॥

समसूत्रे तयोरेवं समसूत्रमहर्दले ॥ ३ ॥

स्वदेशांशान्तुल्याद्येन्मध्यलम्नापमांशिका ।

तत्रावनतिनाशः स्यात् सा नतिर्लम्बनाद्भवेत् ॥ ४ ॥

लम्बन हि यथार्केन्दोः पूर्वापरवशाद्भवेत् ।

तद्वचस्यहं महाभाग देशकालवशान्नतिः ॥ ५ ॥

पर्वान्तकाललग्नं तद्भुजजीवा परापमज्या-४०५घ्नी !

लम्बज्यया विभक्ता सोदयजीवा भवेद्दत्र ॥ ६ ॥

पर्वान्तमध्यलग्नात् क्रान्तिलवाक्षशयोगविवरं वा ।

तद्विक्सास्यासास्ये नतांशकज्या हि मध्यज्या ॥ ७ ॥

मध्यज्यया विनिहतोदयजीवाप्ता त्रिभज्यया वर्गः ।

मध्यज्याया वर्गस्तद्युतिमूलं स दृक्क्षेपः ॥ ८ ॥

तत्त्रिज्याकृति-१००००००विवरा-

न्मूलं शङ्कुः स दृग्गतिः प्रोक्तः ।

नतभुजकीटिज्ये वा

स्यष्टे दृक्क्षेपदृग्गती भवतः ॥ ९ ॥

पूर्णाभ्रान्खतत्त्वार५००००

दृग्गतिभक्ताश्च तत्फलं हारः ।

पर्वान्तमध्यलग्ना-

र्कयोर्वियोगज्यका कार्या ॥ १० ॥

सा जीवा हरभक्ताऽन्तरलम्बनकं शशाङ्कभास्करयोः ।

तन्नाडिकादिकं स्यात् पूर्वापरयोश्च दृक्सूत्रात् ॥ ११ ॥

पूर्वापरस्थितेऽर्के हीनं युक्तं च तेन पर्वान्तः ।

पुनरपि तत्पर्वान्ताल्लम्बनघटिका च संसाध्या ॥ १२ ॥

पुनरप्येवं तावद्यावत् सर्वं स्थिरं भवति ।

वायु-४६ इता दृक्क्षेपा त्रिभजीवाप्तग नतिर्भवति ॥१३॥

सा विज्ञेया मध्यज्या दिग्त्रगती यमोत्तरे च दिशौ ।

तत्संस्कृतेन्दुत्राणः स्पष्टः स्यादिह विशेष एषोऽपि ॥१४॥

चन्द्रग्रहवन्माने

क्वाद्यच्छादकयोस्ततस्तमश्चन्ने ।

स्थितिमर्दीर्घं तस्माद्-

वलनयासाङ्गुलानि साध्यानि ॥ १५ ॥

स्थित्यर्धहीनयुक्तात्

प्रवान्ताल्लम्बसंस्कृतान्मध्ये ।

उक्तवदिह लम्बनके

स्पर्शविमुक्त्युद्भवेऽसकृत् सिद्धे ॥ १६ ॥

प्राक्कपाले यदा भानोः स्पर्शमध्यविमुक्तयः ।

मध्यलम्बनतः स्पर्शलम्बनं त्वधिकं भवेत् ॥ १७ ॥

मोक्षलम्बनकं हीनं तदा तत्स्पर्शमध्ययोः ।

मध्यमोक्षकयोश्चैव विश्लेषस्तेन संयुते ॥ १८ ॥

स्पर्शमोक्षस्थितिदले साध्ये ते मध्यतोऽथ वा ।

स्पर्शहीनं तदा मौक्षमधिकं विवरेऽस्तु वै ॥ १९ ॥

स्पर्शमोक्षस्थितिदले हीनं माध्यं स्फुटे तथा ।

पद्मान् कपालेऽथ रवेः स्पर्शमध्यविमुक्तयः ॥ २० ॥

त्रिपरीतमतः कार्यं स्थित्यर्धं स्पर्शमौच्चिकम् ।

मध्यग्रहस्तु मध्याह्ने तदा सस्ते च लम्बने ॥ २१ ॥

स्पर्शमध्यौ यदा पूर्वं तयोरन्तरसंयुतम् ।

मध्यस्थितिदलं स्पर्शं मौच्चं तल्लम्बनान्वितम् ॥ २२ ॥

पश्चार्धे मध्यमोच्चौ वा तयोरन्तरसंयुतम् ।

मध्यस्थितिदलं मौच्चं स्पर्शं तल्लम्बनान्वितम् ॥ २३ ॥

एवं मध्ये विमर्दार्धे सर्वग्रासे समागते ।

तत्स्थित्यर्धेन संयुक्तौ लम्बनेन युतो नितौ ॥ २४ ॥

पर्वान्तफालौ क्रमतो मीलनोन्मीलनाख्यकौ ।

भवतश्च तथा स्पर्शमोच्चकालाविति स्फुटौ ॥ २५ ॥

इति श्रीब्रह्मर्षिबृहवसिष्ठप्रणीते गणितस्तन्त्रे विश्व-

प्रकाशे सूर्यग्रहणाधिकार पञ्चमः ।

वामदेव उवाच ।

देवदेव गुरुश्रेष्ठ त्रिकालज्ञ दयानिधे ।

कथ्यतां परिलेखं च सूर्याचन्द्रमसोर्ग्रहे ॥ १ ॥

कुतः स्पर्शः कुतो मोच्चः कुतो मध्यग्रहो भवेत् ।

मीलनोन्मीलनं तत्र सर्वग्रासे कुतो भवेत् ॥ २ ॥

एतत्सर्वं तथाऽन्यच्च कथयस्व मम प्रभो ।

वसिष्ठ उवाच ।

परिलेखमहं वक्ष्ये शृणुष्वैकाग्रमानसः ॥ ३ ॥

रहस्यं परमं पुण्यं शुद्धं ज्ञानमतीन्द्रियम् ।
 समपीठेऽथ वलयं सप्तवर्गाङ्गुलेन च ॥ ४ ॥
 कर्कटेन च तद्दृष्टं महत्संज्ञं प्रकीर्तितम् ।
 छाद्यच्छादकयोर्मानयोगार्धकर्कटेन च ॥ ५ ॥
 तत्केन्द्रादेव वलयं द्वितीयं मध्यमाह्वयम् ।
 याञ्च्यमानाङ्गुलदलकर्कटेन तृतीयकम् ॥ ६ ॥
 वृत्तं कुर्याच्च तन्मध्ये तद्वृत्तं ग्राह्यमण्डलम् ।
 तत्र पूर्वापरा रेखा कार्या याम्योत्तरा तथा ॥ ७ ॥
 परं तु पूर्वापरयोर्व्यत्ययोऽत्र दिशोर्भवेत् ।
 प्राच्यां प्रग्रहणां मोक्षः पश्चादिन्दोर्ग्रहे रवेः ॥ ८ ॥
 विपर्ययाच्छशाङ्कस्य विपरीतदिशः शराः ।
 यथादिशं हि वलनं स्पर्शं स्याद्विमदीधितेः ॥ ९ ॥
 मौक्तिकं वलनं वामं विपरीतमिदं रवेः ।
 वृत्ते महति वलनं ज्यारूपं हि यथाक्तवत् ॥ १० ॥
 दत्त्वा तन्मध्येतो रेखा तद्युतिर्मध्यमाह्वया ।
 ग्रासमौक्तिकविक्षेपौ प्राक्पश्चाच्छशिनस्ततः ॥ ११ ॥
 पश्चात् प्राक् तरणेर्देधौ रेखातत्केन्द्रयोरपि ।
 याञ्च्यवृत्तेऽथ तद्योगौ तत्र स्तः स्पर्शमोक्षकौ ॥ १२ ॥
 अथ माध्यं हि वलनं तद्विक्षेपैकता यदि ।
 प्राङ्मुखं स्वदिशोर्देयं भेदे पश्चान्मुखं तथा ॥ १३ ॥

शशाङ्कपरिलेखे च प्रिरीतमिदं रवेः ।

वलनाग्रात् पुनः सूत्रं मध्यकेन्द्रं प्रवेशयेत् ॥ १४ ॥

मध्यकेन्द्राच्च विक्षेपस्तस्मिन् सूत्रे च मध्यमः ।

शरान्तादेव केन्द्राच्च ग्राहकार्धेन मण्डलम् ॥ १५ ॥

कुर्यात् कर्कटकेनैव तद्ग्रहस्तं तमसा भवेत् ।

स्पर्शमध्यविमोक्षेषु विक्षेपायेषु विन्दवः ॥ १६ ॥

स्पर्शमध्यमयोर्मध्ये शरयोर्मध्यमोक्षयोः ।

मत्स्यैर्विधायाथ तयोर्मुखपुच्छविनिर्गतम् ॥ १७ ॥

प्रसार्य सूत्रद्वितयं तद्युतिर्यत्र जायते ।

तत्केन्द्रादेव वलयं कुर्याद्विन्दुत्रयप्रष्टया ॥ १८ ॥

कर्कटेन स पन्थाः स्याद्ग्राहकस्य द्विजात्तम ।

अथ मध्यशरान्ताच्च स्पर्शमोक्षशराग्रगे ॥ १९ ॥

रेखे कार्ये च तौ मार्गौ ज्ञेयौ प्रग्रहमोक्षकौ ।

ततो दिग्मध्यतो दृत्तं कृत्वा कर्कटकेन च ॥ २० ॥

तयोर्मानान्तरार्धेन तद्रेखावृत्तयोगयोः ।

ग्राहकार्धेन वलयं यत्र तद्ग्राह्ययोर्युतिः ॥ २१ ॥

मीलनोन्मीलने तत्र भवतः स्पर्शमोक्षयोः ।

यद्गणं धूम्रवर्णं स्यादर्धाद्गणं विधोर्भवेत् ॥ २२ ॥

अर्धाधिकं कृष्णवर्णं कृष्णताम्रं विमुञ्चतः ।

कपिलं च भवेद्दृश्यं सर्वग्रासी द्विजात्तम ॥ २३ ॥

तरगोर्ग्रहणो चैव कृष्णवर्षं भवेत् सदा ।
 रहस्यमेतदाख्यातं तवाग्रे गुह्यमुत्तमम् ॥ २४ ॥
 अपरोक्षितशिष्याय दातव्यं न कदाचन ।

इति श्रीब्रह्मर्षिवृद्धवसिष्ठप्रणीते गणितस्तन्धे विश्वप्रकाश
 परिलेखाधिकारः षष्ठः ॥ ६ ॥

वसिष्ठ उवाच ।

अथ ताराग्रहाणां च युद्धं वक्ष्ये द्विजोत्तम ।
 समागमं च तद्युद्धं चतुर्धा भवति ध्रुवम् ॥ १ ॥
 अंशुमर्दीऽपसव्याख्यमुल्लेखा भेद इत्यपि ।
 अंशाधिकं यदा खेटान्तरं स्यात् स समागमः ॥ २ ॥
 अंशुमर्दनकं युद्धमंशुयोगे परस्परम् ।
 अंशादूनेऽपसव्याख्यं युद्धमेकोऽत्र चेदणुः ॥ ३ ॥
 उल्लेखाख्यं च तत् स्पर्शादुभेदे भेदः प्रकीर्तितः ।
 समागमश्च चन्द्रेण प्रीच्यतेऽपि द्विजोत्तम ॥ ४ ॥
 सूर्येणास्तमनं साकं सर्वेषां च नभःसदाम् ।
 अथ तद्गणितं वक्ष्ये यथाऽधीतं पितामहात् ॥ ५ ॥

प्राग्यायिनाः खिचरयोर्द्वयोश्च

शीघ्रग्रहा मन्दग्रहाधिकक्षेत्रे ।

गतोऽन्यथा वा भविता हि योग-

स्तखेटयोर्वक्रगयोस्तु वामम् ॥ ६ ॥

प्राग्यायिखेटाऽभ्यधिको व्यतीती

भावी च वक्रद्युधरेऽधिकश्चेत् ।

तत्खेटयोरन्तरलिप्तिकाश्च

स्वस्यष्टभुक्त्याऽभिहता विभक्ताः ॥ ७ ॥

गत्यन्तरेणैव तयोरथैक-

मार्गस्थयोश्चेदथ भिन्नगत्योः ।

तद्भुक्तियोगेन कलादि लब्धं

शोध्यं गते भाविनि देयमत्र ॥ ८ ॥

तयोर्यत्रगयोर्देयं गते शोध्यं च भाविनि ।

एकस्मिन् वक्रगे शोध्यं देयं मार्गिणि भाविनि ॥ ९ ॥

संयोगेऽथ गते शोध्यं मार्गगे वक्रगे घनम् ।

राश्र्यंशादिसमौ खेटो भवेतामिति संस्कृतौ ॥ १० ॥

ग्रहान्तरकलास्तास्तु हृता भुक्त्यन्तरेण वा ।

भुक्तियोगेन तल्लब्धं दिनादिकफलं भवेत् ॥ ११ ॥

अथच्छयाङ्गुलाभ्यस्ताः क्षेपलिताश्च भास्करैः ।

लब्धं तेन हता नाडी खनतस्य विभाजिता ॥ १२ ॥

खुदिनार्धेन लब्धं यत् तदघनफलं भवेत् ।

खुमृगं सौम्यविघ्नमे पद्यात् प्राक्स्थितखेचरे ॥ १३ ॥

याभ्यबाणे विलोमेन एवमाघनसंस्कृतिः ।

रागिप्रययुतात् खेटात् क्रान्तेर्भागाः शरार्हताः ॥ १४ ॥

षष्ठ्या ह्युतास्य लिप्तादि फलमायनजं भवेत् ।

तरफलं क्रान्तिशरयोः स्वमृशां भिन्नतुल्ययोः ॥ १५ ॥

नक्षत्रग्रहयोगेषु ग्रहास्तोदयसाधने ।

शुद्धोन्नतौ च चन्द्रस्य दक्षिणादाविदं स्मृतम् ॥ १६ ॥

तादृभावापि तच्छुद्धौ समरागिलवादिकौ ।

तात्कालिकौ पुनः कार्यौ विक्षेपौ च तयोः पुनः ॥ १७ ॥

दिग्भेदे वाणयोर्योगो दिगैक्ये त्वन्तरं तथा ।

शेषं ग्रहान्तरं ज्ञेयं तस्माच्चाद्दक्षिणोत्तरे ॥ १८ ॥

कुजाकिञ्चामरेज्यानां त्रिंशत्०र्धर्षा१पूर्ध०३०वर्धिताः ।

विष्कम्भाश्चन्द्रकक्षायां भृगोः षष्टिरुदाहृता ॥ १९ ॥

खाभ्रखान्त्रि-२००० हता व्यासाः

स्थिरकर्णान् भाजिताः ।

त्रिज्यया सहितेनाप्ताः

स्फुटव्यासा भवन्ति ते ॥ २० ॥

तिथि-१५भक्ता मानलिप्ता भवेयुस्ता द्विजोत्तम ।

भेदे ग्रहणवत् कर्म कार्यं स्थित्यर्धपूर्वकम् ॥ २१ ॥

एवं ताराग्रहणां च कुर्यात् संयोगसाधनम् ।

यान्यदिकस्यो ग्रहो युद्धे विजितोऽगुरदीप्तिमान् ॥ २२ ॥

रूक्षत्रणेश्च विध्वस्ती भवेद्दीनवलः सदा ।

दीप्तिमान् बलवान् स्थूलो जयो चोत्तरसंस्थितः ॥ २३ ॥

यद्युभावपि संदीप्तौ भवतस्तौ समागमौ ।
 तावुभावपि रूक्षौ चेत् तदा स्तः कूटविग्रहौ ॥ २४ ॥
 प्रायः शुक्र उदक्स्थो वा याम्यदिवस्थः सदा जयी ।
 ताराग्रहेभ्यः सर्वेभ्यो महत्त्वान्मण्डलस्य च ॥ २५ ॥
 स्वस्वकक्षास्थितात् खेटा गगने विचरन्ति हि ।
 मर्त्यदृग्निपथे भान्ति संयुक्ता इव वत्सल ॥ २६ ॥
 परन्तु मम खेटानां दर्शिता विश्वयोनिना ।
 हिताहिताय लोकानां कल्पनेयं द्विजोत्तम ॥ २७ ॥

इति श्रीब्रह्मर्षिवृद्धवसिष्ठप्रणीते गणितस्कन्धे विग्वप्रकाशे
 ताराग्रहयोगाधिकारः सप्तमः ॥ ७ ॥

वसिष्ठ उवाच ।

नक्षत्राणामथो वक्ष्ये स्वराश्विबलये स्थितिम् ।
 तत्राग्रे वामदेव त्वं शृणुष्वैकाग्रमानस ॥ १ ॥
 अष्टौ ६ नखाः २० सप्तशुणा ३७ नवाब्धौ ४६
 रामर्त्तवो ६३ बाणनगा-७५ स्त्रिनन्दाः-६३ ।
 रसाभ्रचन्द्रा-१०६ अ नवाभ्रचन्द्रा १०६
 नवाश्विचन्द्रा १२६ युगवेदचन्द्राः १४४ ॥ २ ॥
 शराक्षचन्द्रा १५५ वियदद्रिचन्द्राः १७०
 खसर्पचन्द्रा १८० नवनन्दचन्द्राः १६६ ।
 शुक्रैकयुग्मं ११३ युगबाहुयुग्मं २२४
 नवाश्वियुग्मं २२६ कुयुगाश्विनश्च २४१ ॥ ३ ॥

युगाच्चनेत्रं २५४ खरसाश्विनश्च २६०

नगाङ्गनेत्राणि २६७ खनागयुग्मं २८० ।

खतन्दनेत्राणि २६० खत्राज्जरामाः ३२०

रसाश्विरामा ३२६ नगवह्निरामाः ३३७ ॥ ४ ॥

खमश्विभादेः क्रमशो लवाश्च

वाणान् प्रवक्ष्येऽथ दिशो-१०ऽर्क१२ संख्याः ।

पञ्चे-पुन्दु १ रामाः ३ नव ६ षट् ६ ख-० मश्वः ७

खं भास्करा १२ विश्व-१३ मिताः शिवा-११श्च ॥ ५ ॥

युग्मं २ तथा भानि २७ च सार्धमेकं १ । ३०

रामां ३ युगा-४ न्यङ्क-६ मिताः दलं वा ४ । ३० ।

सार्धाश्च वाणाः ५ । ३० खरसाः ६० खरामाः ३०

षड्वह्नयो ३६ऽथार्ध० । ३० लवो जिनाश्च २४ ॥ ६ ॥

षडश्विनः २६ खं० क्रमशोऽश्विभादे-

र्भागा निरुक्ताः कमलासनेन ।

दस्त्वान्तकागन्युत्तरफल्गुनीनां

मघादितिखात्यभिजिच्छ्रुतीनाम् ॥ ७ ॥

भगाजपदद्वयपुष्यभाना-

मुद्गदिशस्ते च शरा. सपूष्णाम् ।

शेषर्चकाणां यमदिक्स्थिताश्च

तत्संस्कृता क्रान्तिरिह रफुटा ख्यात ॥ ८ ॥

अगस्त्यस्य मुनेस्तात

ऋकंटादौ स्थितिः स्मृता ।

याम्यदिक्कञ्चविक्षेपः

प्रोक्तस्तस्य खकुञ्जराः ८० ॥ ६ ॥

लुब्धकस्य खनागां-७० शा

याम्ये वाणाः खसागराः ४० ।

वह्नेर्द्विवाणाः ५१ सौम्येपु-

र्गजा ८ ब्रह्महृदस्तथा ॥ १० ॥

वाणाः खाग्निमिताः ३० सौम्ये

नगवाणाः ५७ प्रजापतेः ।

तस्य वाणांशकाः प्रोक्ताः

सौम्ये कुञ्जरवह्नयः ३८ ॥ ११ ॥

अपांत्रत्तापयोर्भार्धे सौम्ये पञ्च ५ रसाः ६ शराः ।

निरक्षदेशे सृष्ट्यादौ तत्स्थितिर्ब्रह्मणोदिता ॥ १२ ॥

वर्त्तमानयुगे गोलं विरचय्य द्विजोत्तम ।

तारकाणां स्थितिः साध्या तथा विक्षेपकांगकाः ॥ १३ ॥

स्थितिर्यस्याद्रिवेदां ४७ श्रे

विक्षेपोऽभ्यधिको ह्ययात् ।

भागात् किञ्चित् तदा भिन्द्या-

द्रोहिण्याः शकटं तु सः ॥ १४ ॥

अथ तेषां तु धिषण्यानां प्रमाणं द्युनिशोस्तथा ।
 नतोन्नते च दृक्कर्म कुर्यात् सर्वं तु पूर्ववत् ॥ १५ ॥
 नभोगयोगवद्योगे ग्रहभुक्त्या दिनादिकम् ।
 नक्षत्रध्रुवकात् खेटोऽधिके योगो गतः स्मृतः ॥ १६ ॥
 हीने भावी ग्रहे तस्माद्दक्रगे तु विपर्ययः ।
 ग्रहेण सर्वदा तेषां विज्ञेयस्तु समागमः ॥ १७ ॥
 दक्षसौम्यद्विदैवानामार्यम्णस्य भगस्य च ।
 आहिबुध्न्याम्बुविश्लेषां योगतारोत्तरा स्मृता ॥ १८ ॥
 पुष्पस्वात्यनुराधाया ज्येष्ठायाः श्रवणस्य च ।
 मध्यमा योगतारा स्यात्कृत्तिकायास्तु पश्चिमा ॥ १९ ॥
 रोहिणीमूलयोश्चैव सर्पस्य च पुनर्वसोः ।
 पूर्वा च योगतारा स्यात्कृत्तिकायास्तु दक्षिणा ॥ २० ॥
 तथैव भरणीपिच्यरेवतीनां च दक्षिणा ।
 द्वितीया पश्चिमे तारा योगतारा करस्य च ॥ २१ ॥
 अनुक्तानां तु सर्वेषां स्थूलायास्तास्तु तारकाः ।
 रज्जुवेधाख्ययन्त्रेण ध्रुवाः शेषखचारिणाम् ॥
 साध्याः क्रान्त्यंशकास्तेभ्यो विक्षेपांशा द्विजोत्तम ॥ २२ ॥

इति श्रीब्रह्मर्षिवृद्धवसिष्ठप्रणीते गणितस्कन्धे विश्वप्रकाशे

नक्षत्रध्रुवाधिकारोऽष्टमः ॥ ८ ॥

वसिष्ठ उवाच ।

अथ ताराग्रहाणां तु विज्ञानमुदयास्तयोः ।

भानुभाग्रस्तमूर्त्तीना वामदेव प्रवचम्यहम् ॥ १ ॥
 जीवलीहितमन्दाश्च रवितोऽभ्यधिका यदा ।
 पश्चादस्तं गता ज्ञेया ऊनाः प्रागुदयं गताः ॥ २ ॥
 एवमस्तोदितौ ज्ञेयौ वक्रितौ बुधभार्गवौ ।
 सूर्यादूनास्तदा प्राच्यामस्तं चन्द्रज्जभार्गवाः ॥ ३ ॥
 यदाऽधिकास्तदा पश्चादस्तं याता भवन्ति ते ।
 एवं यदा भवेत् प्राच्या भास्करोदयकालिकौ ॥ ४ ॥
 तदा खिचरमार्त्तगडौ कुर्याद्वा पश्चिमे तथा ।
 सूर्यास्तकालिकौ तौ च यद्दौ दृक्कर्मसंस्कृतौ ॥ ५ ॥
 तयोश्च विवरप्राणाः प्राच्यां साध्या हि पूर्ववत् ।
 प्रतीच्यां षड्भयुतयोस्तद्वल्लग्नान्तरासवः ॥ ६ ॥

ते विभक्ता. खतकेश्व

कालाशांख्या भवन्ति ते ।

शनिजीवकुजानां च

तिथि १५ रुद्र ११ घना-१७ शकाः ॥ ७ ॥

यदा तत्तुल्यकालांशा. पश्चात् तेऽस्तं गता यद्दः ।

पुनस्तत्तुल्यकालांशास्तदा पूर्वोदय गता. ॥ ८ ॥

शुक्रस्य पश्चादस्तः स्यादष्टाभि-८ रुदयं पुनः ।

तावद्भिः (जैः पूर्वस्या तत्रास्तं दश १० भिल्लवैः ॥ ९ ॥

पश्चात् तावद्भिरेवांगै. कालांशैस्तदयो भवेत् ।

द्वादशांशैर्वृषस्यैवं चतुर्दश-१४ भिरंशुकैः ॥ १० ॥

उक्तांगाभ्यधिकैः कालभागैर्दृश्या भवन्ति ते ।

न्यूनैरदर्शनाः खेटा भानुभाक्रान्तमूर्त्तयः ॥ ११ ॥

तत्कालांगान्तरकलाः कालभुक्त्यन्तरोद्भूताः ।

लब्धं दिनादि च फलं भुक्तियोगेन वक्रिणि ॥ १२ ॥

स्वीयोदयप्राणचयेन भुक्ती

तयोर्विभक्ते खखसर्पचन्द्रैः १८०० ।

स्यातां तयोः कालगती च ताभ्यो

दिनादिकं स्याद्गतगम्ययोश्च ॥ १३ ॥

ब्रह्मदृष्ट्याधचित्राश्च

स्वातिः कुम्भोद्भवोऽदितिः ।

अभिजिच्छक्रभं दृश्या-

दृश्या त्रिंशदां-१३ शकैरपि ॥ १४ ॥

रोहिणी च मघा हस्तः थवणः फलानौद्वयम् ।

धनिष्ठा च विशाखा च दस्रभं मनु-१४ भिर्लवैः ॥ १५ ॥

आश्लेषामूलमैत्राणि कृत्तिका रुद्रद्वैवतम् ।

आषाढाद्वयमेतानि दृश्यन्ते शरभू-१५ लवैः ॥ १६ ॥

मृगशीर्षं च भरणी पुष्यो दृश्यः कुवाञ्छभिः २१ ।

शेषाणि भानि दृश्यानि सप्तमृभि-१० मितान्शुकैः ॥ १७ ॥

कालांगाः खखनागैक-१८००

गुणिताः खोदयामुभिः ।

विमक्त्याऽऽप्ताः स्फुटांशास्ते

तैः स्युर्दृश्या अदर्शनाः ॥ १८ ॥

प्राग्गुद्गमः सदैतेषां पश्चादक्षमंयस्तथा ।

रविद्युभक्त्याऽऽवाप्तिः स्यादिनादेर्गतगम्ययोः ॥ १९ ॥

आहिर्बुध्न्याभिलित् स्वातिर्ब्रह्महृद्भानि वासवम् ।

भानुभाभिर्न लुप्यन्ते ह्युदग्दित्वादिषोस्तथा ॥ २० ॥

इति श्रीब्रह्मसिद्धवसिष्ठप्रणीते गणितस्तम्भे विषयप्रकाशे

ग्रहोदयास्ताधिकारो नवमः ॥ ९ ॥

वसिष्ठ उवाच ॥

अर्थतः संप्रवक्ष्यामि दृश्यादृश्यं विप्रोस्तथा ।

इहोन्नतिं द्विजेषु कालं तदुदयास्तयोः ॥ १ ॥

दृश्यादृश्यविधिः प्राग्बत् कार्यचन्द्रमसोऽन्तरैः ।

द्वादशांशमितैः पश्चाद्दृश्यः प्राग्यात्यदृश्यताम् ॥ २ ॥

अधार्केण्डोः स्फुटक्रान्त्योर्दिक्स्थाम्ये विवरं युतिः ।

दिग्भेदे तज्ज्यका कार्या ज्ञेया सा दक्षिणोत्तरा ॥ ३ ॥

दिगैक्येऽल्पा विधोः क्रान्ती रवेः क्रान्तेर्यदा तदा ।

चन्द्रक्रान्तिदिशो वामं ज्ञेया ज्या दक्षिणोत्तरा ॥ ४ ॥

वा दिगैक्येऽधिका क्रान्तिस्तदा क्रान्तिदिगेव दिक् ।

दिग्भेदेऽल्पाऽधिका क्रान्तिस्तदा क्रान्तिदिगेव दिक् ॥ ५ ॥

सध्यष्टतगतेन्दोर्भाक्शांसंगुणिता तु सा ।

तथा हीनार्कं १२ निघ्नयच्चकीवा चैदुत्तरां भवेत् ॥ ६ ॥
 शिष्टं याम्यं न चेद्दोना वामहीना तदोत्तरम् ।
 दक्षिणा सहिता कार्या भक्ता लम्बज्यया फलम् ॥ ७ ॥
 भुजः खदिङ्मुखो ज्ञेयः कोटिरत्रार्कसन्निभा ।
 श्रवणो भुजकोटिभ्यामेवं अक्षं भवेदिह ॥ ८ ॥
 अर्कानचन्द्रभागेभ्यः शुक्लं पञ्चदशोद्धृतम् ।
 चन्द्रत्रिम्बाहुलाभ्यस्तं हृतं द्वादशभिः स्फुटम् ॥ ९ ॥

अर्कस्थानाभिर्धं विन्दुं

कृत्वाऽऽदौ समभूतले ।

तस्मात् खदिङ्मुखो वाङ्मः

कोटिः पश्चान्मुखी ततः ॥ १० ॥

विन्दुकोट्यग्रकं कर्ण-

स्तदयाञ्चन्द्रमण्डलम् ।

तन्मध्ये कर्णमार्गेण

दिक्शिदिं परिकल्पयेत् ॥ ११ ॥

कर्णातद्विष्वयोगाच्च शुक्लं मध्ये प्रवेशयेत् ।

शुक्लाग्रयाम्योत्तरयो रेखा कार्या द्विजोत्तम ॥ १२ ॥

तन्मण्डलयुतौ विन्दूदत्त्वा मध्ये तयोस्तिमी ।

तन्मत्स्यमुखपुच्छेभ्यः सूत्रे यत्र प्रसारिते ॥ १३ ॥

मण्डले स्पृगतस्तत्र विन्दूदत्त्वाऽयं विन्दुः ।

त्रयो भवन्ति तत्रिस्पृग्घनुः कुर्या द्विजोत्तम ॥ १३

प्राग्विम्बं यादृगेव स्यात्

तादृक् तत्र दिने शशी ।

कीदृया दिक्साधनात् तिर्यक्-

सूत्रान्ते शृङ्गमुन्नतम् ॥ १५ ॥

दर्शयेदुन्नतां कोटिं कृत्वा चन्द्रस्य चाकृतिम् ।

कृष्णे षड्भयुतं सूर्यं विशोध्येन्दोस्तथा सितम् ॥ १६ ॥

दद्याद्दामं भुजं तत्र पश्चिमं मण्डलं विधोः ।

अथ वचिम द्विजश्रेष्ठ कालं तदुदयास्तयोः ॥ १७ ॥

लग्नान्तरासवः कार्या रवीन्द्रोः षड्भयुक्तयोः ।

चेदेकराशादुभयोः कार्या विवरलिप्तिकाः ॥ १८ ॥

ताभ्यो नाड्यो हते ताभिर्दुर्घगती चन्द्रसूर्ययोः ।

षष्टिभक्ते ६० फले ताभ्यां संयुतौ चन्द्रभास्करौ ॥ १९ ॥

पुनः प्राग्वत् तयोः कार्या विवरमाणसद्ययाः ।

एवं यावत् स्थिरीभूताः कर्त्तव्या विवरासवः ॥ २० ॥

रवेरस्तमयाच्छुक्ते तैः प्राणैरस्तमेति हि ।

अद्भुताः क्षणपक्षे तु सषड्भोऽर्को विधीयते ॥ २१ ॥

प्राग्वत् तयोश्च कर्त्तव्याः सुस्थिरा विवरासवः ।

सूर्यास्तादुदयं याति प्राणैस्तैः शशलाञ्छनः ॥ २२ ॥

अर्कशोर्धिवरमाणैः शुक्ले सूर्योदयाद्भवेत् ।

चन्द्रोदयमयास्तं स्यात् कृष्णे षड्भयुतेन्दुतः ॥ २३ ॥

शति श्रीब्रह्मर्षिबृहवसिष्ठप्रचीते गणितस्कन्धे विश्वप्रकाशे
शृङ्गोत्थधिकारो दशमः ॥ १० ॥

वामदेव उवाच ।

देवदेव सुनिश्चेष्ट भक्तानुग्रहकारक ।

भवत्यसादात् सुज्ञातं ज्योतिषां चरितं महत् ॥ १ ॥

द्विधा कालं तु तन्मानं भयहाणां परिभ्रमम् ।

ग्रहाणामष्टधा ऋज्वी दृश्याऽदृश्या विधोः किल ॥ २ ॥

दिग्द्वेयकालावगमो ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ।

शृङ्गोन्मती शशाङ्कस्य तथा योगो नभोगयोः ॥ ३ ॥

अथातः श्योतुमिच्छामि व्यतिपातं दयानिधे ।

कथमादौ तदुत्पत्तिः किं फलं ज्ञानदानतः ॥ ४ ॥

कोऽत्र भेदोऽथ वा ज्ञेयो वैधृतव्यतिपातयोः ।

कर्मणा केन साध्योऽसौ कथ्यतामखिलं गुरो ॥ ५ ॥

वसिष्ठ उवाच ।

साधु घटं द्विजश्रेष्ठ पातं पुष्ट्यतमाधिकम् ।

रहस्यं ज्योतिषां दिव्यं शृणुष्वैकाग्रमानसः ॥ ६ ॥

सूर्याचन्द्रमसोः क्रान्तिसाम्बधोः स्पर्शनाद्भवेत् ।

प्रवहमेरितस्तादृक्कीधोद्भूतो हुताशनः ॥ ७ ॥

तस्मादुत्पद्यते कोऽपि पुमानत्वन्तदुर्मुखः ।

स कृष्णो दाहणवपुर्लोहिताघ्नो भयावहः ॥ ८ ॥

सर्वानिष्टकरः पुष्टो मुक्तकेशो महोदरः ।
 एवंविधः समुद्रभूतः संसारिऽयं समन्ततः ॥ ६ ॥
 परिस्त्रस्य निपत्यात्र विश्रय्यान्तर्हितो भवेत् ।
 शुभमद्गलकर्माणि लोकानां च विनाशयेत् ॥ १० ॥
 स्नानदानादिकास्तत्र जपश्राद्धादिकाः क्रियाः ।
 कदापि कुरुते मर्त्यः सुमहत् फलमश्नुते ॥ ११ ॥
 सूर्यग्रहे कुरुक्षेत्रे कोटिस्वर्णापणो फलम् ।
 तत् फलं लभते पाते स्नानश्राद्धजपादिना ॥ १२ ॥
 उत्पाते लक्षगुणितं भ्रमणे कोटिसंगुणम् ।
 पातेऽर्थावुदगुणितं पतिते कृतमक्षयम् ॥ १३ ॥
 पातकालः सुदुर्ज्ञेयो ज्योतिःशास्त्रे द्विजोत्तम ।
 किं दुर्ज्ञेयं सुगणकैर्गणितार्णवपारमैः ॥ १४ ॥
 यः पातसंभवं वेद स वेद परमां गतिम् ।
 यस्मिन् ज्ञाते तु सज्ज्ञानं पूर्णं ब्रह्म सनातनम् ॥ १५ ॥
 एकायने यटाऽर्केन्दू समे क्रान्ती तथोयुतौ ।
 चक्रं नाम्ना वैधतास्यो ज्ञेयोऽसौ द्विजपुङ्गव ॥ १६ ॥
 भिन्नायनावेकदिशौ तौ चैत् क्रान्ती समे तयोः ।
 व्यक्तिपातस्तदा पातो भगणार्धे तथोयुतौ ॥ १७ ॥
 चक्रचक्रार्धतुल्ये वा कियद्भागदिकीनके ।
 सायनार्केन्दुयोगे चैत् तदा पातस्य संभवः ॥ १८ ॥

अथ चक्रार्धचक्रोनाधिकलिप्ता विभाजिताः ।

भुक्तियोगेन लब्धं यद्दिनादि गतगम्ययोः ॥ १६ ॥

तदाऽर्केन्दोः स्फुटक्रान्ती

साध्ये युगमपदस्य च ।

विधोः क्रान्ती रवे. क्रान्तेः

पातो भाव्यधिका यदि ॥ २० ॥

जना गतस्तदा ज्ञेयो

वाममोजपदस्य च ।

तत्क्रान्तिजीवे गुणिते

त्रिज्यया १००० च पृथक् पृथक् ॥ २१ ॥

परक्रान्तिज्ययापू० ४ भक्ते तच्चापि च तदन्तरम् ।

चन्द्रे हीनं घनं कार्यं गतैष्य पातसंभवे ॥ २२ ॥

तदन्तराशगुणिता भानुभुक्तिर्विभाजिता ।

चन्द्रभुक्त्या घनशीं स्याद्रवौ भागादि चन्द्रवत् ॥ २३ ॥

तद्वत् पातफलं ज्ञेयं देयं पाते विपर्ययात् ।

पुन. क्रान्ती तयो साध्ये गतैष्यत्वं विचार्य च ॥ २४ ॥

पूर्ववच्चापविवरसंस्कृतेन्दुस्ततो रवि ।

पातः पुनस्तयोः क्रान्ती एवं यावत् समे भवेत् ॥ २५ ॥

क्रान्तिसाम्यं भवेच्चन्द्रेऽधिकोने चार्धरात्रिकात् ।

एयोऽधिको वा पातोऽत्र तयोर्विवरलिप्तिकाः ॥ २६ ॥

षष्टि-६० निघ्ना हृताद्यन्द्रभुक्त्या लब्धाश्च नाडिकाः ।
ताभिर्गतैष्ये पातस्य मध्यकालोऽर्धरात्रिकात् ॥ २७ ॥

अष्टेष्टयातैष्यघटीभिरस्मा-

दर्वेन्दुतः क्रान्तिकलाः प्रसाध्याः ।

द्विगैक्यभेदे च तदन्तरैक्यं

हरौ भवेतां व्यतिपातयोगे ॥ २८ ॥

प्रावेशिको निर्गमकालिकश्च

तदन्यथा वैष्टतपातयोगे ।

तन्मानयोगार्धकलाः पुराव-

दभीष्टनाडीगुणिता हराम्नाः ॥ २९ ॥

प्रवेशे निर्गमे पाते तयोः क्रान्त्यन्तरे सदा ।

मानयोगार्धतुल्यं स्याद्दामदेव द्विजोत्तम ॥ ३० ॥

तस्मात् तत्क्रान्तिविक्षेपं

तन्मानैक्यकलादलात् ।

यावन्न्यूनं हि तावत् स्यात्

क्रान्तिपातस्य संभवः ॥ ३१ ॥

संभूय विभ्रस्य निपत्य पूर्वं

विथस्य किञ्चित् पुनरुत्थितः सन् ।

पुनस्तथाऽऽस्वाम्य विनाशमेति

क्षेपं नरः कोऽपि शुभानि निघ्नन् ॥ ३२ ॥

यस्मिन् काले क्रान्तिसाम्ये रवीन्द्रोः

स्तस्मिन् काले संज्वलज्ज्वालजाले ।

ज्ञानं जप्तं प्राणिभिर्दत्तमत्र

तत्तज्ज्ञात्वा सर्वमक्षय्यमेति ॥ ३३ ॥

इत्येतत् परमं पुण्यं गुह्यमध्वात्मसंज्ञकम् ।

गोपनीयं प्रयत्नेन तवाग्रे कथितं मया ॥ ३४ ॥

एतच्छिष्याय शुभाय कालज्ञाय मनस्विने ।

कृतज्ञाय विनीताय दातव्यं च द्विजोत्तम ॥ ३५ ॥

सूखाय दुष्कुलीनाय तथा चानृतवादिने ।

कुपरीक्षितशिष्याय दातव्यं न कदाचन ॥ ३६ ॥

इति श्रीब्रह्मर्षिवृहवसिष्ठप्रणीते गणितस्कन्धे विष्वक्काये

पाताधिकार एकादशः ॥ ११ ॥

वामदेवोऽथ तच्छ्रुत्वा हर्षप्रोत्फुल्ललोचनः ।

नत्वा प्रदक्षिणीकृत्योपविश्य च तदग्रतः ॥ १ ॥

कृताञ्जलिर्विनीतात्मा प्रत्युवाच पुनः स तम् ।

शान्तात्मानं सुखासीनं वसिष्ठं भक्तवत्सलम् ॥ २ ॥

वामदेव उवाच ।

गुरो कृपानिधे नाथ भक्तानुग्रहकारक ।

त्वत्प्रसादान्मया ज्ञातं ज्योतिषां चरितं महत् ॥ ३ ॥

अघातः श्रोतुमिच्छामि

ब्रह्माण्डं तद् कियन्मितम् ।

कथं मही कियन्माना

किमाकारा किमाग्रया ॥ ४ ॥

कथं नगसमुद्रैश्च वेष्टिता सुनिसत्तम ।

तस्यां विभागः कति च कुत्र पातालभूमयः ॥ ५ ॥

नक्षत्रग्रहकक्षाश्च स्थिताः केन क्रमेण च ।

कथं पर्येति भगवान् भानुभूमितमोऽन्तकृत् ॥ ६ ॥

किमर्थं मर्त्यलोके च नाडीप्रष्ट्यात्मकं दिनम् ।

पितृलोके दिनं चान्द्रमासिनापि कथं मुने ॥ ७ ॥

भानोर्भगणपूर्या च स्वर्लोकानां दिनं कथम् ।

मिथो देवासुराणां च कथं वासमहर्निशम् ॥ ८ ॥

याम्यगोले दिनं स्वल्पमुदग्गोले दिनं महत् ।

तदेव भिन्नदेशे च हीनाधिक्यं च तत् कथम् ॥ ९ ॥

वर्धते क्षीयते चन्द्रः कथं वा सुनिसत्तम ।

कथं तीक्ष्णकरो ग्रीष्मो रविर्हमस्तकेऽन्यथा ॥ १० ॥

एतदन्यच्च यत्किञ्चित् कारणां कथ्यतां मुने ।

विचार्य सर्वं ब्रह्मर्षे सर्वदर्शिन् कृपां कुरु ॥ ११ ॥

श्रीवसिष्ठ उवाच ।

साधु पृष्टं महाभाग ज्योतिषां कारणं महत् ।

विस्तरेण प्रवक्ष्यामि गृहणुष्वैकाग्रमानसः ॥ १२ ॥

यत्र ब्रह्म परं साक्षाद्ब्रह्मं निर्गुणं चित्तिः ।

पामुदेवः स पुरुषः पञ्चविंशत्परोऽव्ययः ॥ १३ ॥

प्रकृत्यनादिसंयोगात् कदाचिज्जातकल्पनः ।

बहुः स्यामित्यतो जातः प्रकृत्याविष्टचेतनः ॥ १४ ॥

सकर्पणोऽसौ सर्वस्यः सर्वज्ञः परमेश्वरः ।

प्रकृत्या जनयामास सृष्ट्यादौ हैममण्डकम् ॥ १५ ॥

तदन्तस्मत्तस्य सर्वं व्याप्तं ब्रह्मवियोगतः ।

तत्रानिष्टदुः प्रथमं व्यक्तं चैतन्यमुच्यते ॥ १६ ॥

तमोपहः प्रकाशात्मा व्यक्तीभूतः सनातनः ।

पुंप्रकृत्योः समीपस्यमण्डं हैमं प्रकाशयन् ॥ १७ ॥

हिरण्यगर्भो भगवांश्छन्दोभिः परिगीयते ।

आदित्योऽयं समाख्यातो जगतामादिभूर्यतः ॥ १८ ॥

प्रसूत्या सूर्य आख्यातः सविता तनसां परः ।

परं ज्योतिस्त्रिजगता वाङ्मन्यन्तरभासकः ॥ १९ ॥

महानिति समस्तानामाययाञ्ज्जज्ञिजन्मनोः ।

ऋचोऽस्य मण्डलं सूक्ष्मं मूर्त्तं सामचञ्जुस्तथा ॥ २० ॥

कालात्मा कालकृत् सूक्ष्मः सर्वज्ञः सर्वभूतभृत् ।

रघे विश्वमयं चक्रं कृत्वा संवत्सरात्मकम् ॥ २१ ॥

सप्ताश्वसंयुतो विश्वं पर्येत्येव सदा वशी ।

ज्ञानध्यानयुजां पुंसां ब्रह्मान्तं ब्रह्मलोकदम् ॥ २२ ॥

जातस्तस्मादहंकारो ब्रह्मात्मा सृष्टिकृद्विभुः ।

तस्मै ददौ मेरान् देवो वरान् लोकापितामहः ॥ २३ ॥

तं प्रतिष्ठाप्याहृदमध्ये स्वयं पर्येति भासयन् ।
 अहङ्कारान्मनो जज्ञे मनसश्चन्द्रमास्तथा ॥ २४ ॥
 सूर्योऽङ्गस्तेजसां राशिः शान्तबुद्धिः प्रकीर्तितः ।
 तम प्रधानान्मनसः संजज्ञे पवनस्ततः ॥ २५ ॥
 ततस्तेजा जलं तस्मात् पृथिवी जलतोऽभवत् ।
 उत्तरोत्तरदृष्ट्या तु गुणा भूतेषु संश्रिता ॥ २६ ॥
 अग्नीषोमौ भानुचन्द्रौ भूतानि च कुजादयः ।
 तेजोऽनिवियहारिवायुश्चः क्रमशोऽभवत् ॥ २७ ॥
 पुनर्द्वादशधाऽऽत्मानं जज्ञे राशिस्वरूपिणम् ।
 पुनर्नक्षत्ररूपेषु जज्ञे विंशतिधाऽभवत् ॥ २८ ॥
 तस्यैव मनसोत्पन्ना वयं सप्तर्षयो द्विज ।
 ततो ब्रह्माऽसृजद्विश्वं व्योतिस्रक्रं विरच्य च ॥ २९ ॥
 गुणकर्मविभागेन देवपूर्वं चराचरम् ।
 बीजरूपं द्विजथेष्ठ पुरावत् तदनुक्रमात् ॥ ३० ॥
 ततो ग्रहर्चताराणां भृगोलस्य तथा विभुः ।
 सुप्तसुराणां मर्त्यानां नागानां च तथा स्थितिम् ॥ ३१ ॥
 विभागं कल्पयामास यथास्त्वं वेददर्शनात् ।
 ब्रह्माण्डेऽस्मिन् द्विजथेष्ठ तथाऽन्येषां पितामहः ॥ ३२ ॥
 गोलाकृति तदण्डं च हैमं ब्रह्माण्डमुच्यते ।
 तन्मध्ये परिधिर्धिया व्योमकक्षा द्विजात्म ॥ ३३ ॥

मद्यस्य स्वादुनीरस्य सप्तैवं क्रमशोऽव्ययः ।

यद्योत्तरं च परिधिर्न्यूनसोपा क्रमाद्भवेत् ॥ ४२ ॥

लवणाब्धितटे सौम्ये नगर्यां देवनिर्मिताः ।

भूमध्यवलये तस्मिन् प्राकारे व्यजसंज्ञके ॥ ४३ ॥

देशासुरविभागाख्ये चतस्रश्च द्विजोत्तम ।

शोभिताः स्वर्णरत्नाद्यैः प्रकाराट्टालतोरणैः ॥ ४४ ॥

लङ्काभूमध्यवलये प्राच्यां वाणाङ्गभास्करैः १२६५ ।

ततो येजगसंधैश्च यमकोटिः स्थिता द्विज ॥ ४५ ॥

ततः प्राच्या हि तावद्द्विर्योजनैः १२६५ सिद्धपत्तनम् ।

वसन्ति तत्र सिद्धाश्च महात्मानो गतव्यथा ॥ ४६ ॥

ततः प्राच्यां हि तावद्द्विर्योजनैः १२६५ रोमपत्तनम् ।

रोमपत्तनतो लङ्का तावद्द्विर्योजनैः स्थिता ॥ ४७ ॥

प्राच्यामेव हि तावद्द्वयोत्तरो मेघः सुरालयः ।

तावद्द्विर्योजनैर्याम्प्रे सुमेरुदानवालयः ॥ ४८ ॥

तद्दधो नरकाः स्वादुनीराव्यौ वडवानलः ।

एवं भूत्तप्रादेन पट्टं स्थानानि निरन्तरम् ॥ ४९ ॥

लङ्कातः समसूत्रे च तद्दधः सिद्धपत्तनम् ।

तथैव सिद्धनगराद्यमकोटिरधः स्थिता ॥ ५० ॥

अथात्मानं भूपरिस्थं मन्यन्ते च सुरासुरा ।

नागराः समसूत्रस्थास्तदधश्च परस्परम् ॥ ५१ ॥

अथ मेषतुलादिस्थितासामुपरिगी रविः ।
 भ्रमत्वतो न तत्रास्ति मध्यच्छाया द्विजोत्तम ॥ ५२ ॥
 व्यक्षदेशस्थितैर्मर्त्यैर्ध्रुवतारे समौचिते ।
 वामदेवोभये साक्षात् सौम्ययाम्यध्रुवाश्रिते ॥ ५३ ॥
 अतो निरक्षदेशे च नाक्षांशा न पलप्रभा ।
 लम्बकांशाश्च नवतिर्भवन्ति द्विजसत्तम ॥ ५४ ॥
 सुगसुरासामुभये ध्रुवतारे खमध्यगे ।
 तत्राक्षांशाश्च नवतिर्लम्बांशाः पूर्णमेव हि ॥ ५५ ॥
 भ्रमत्यजस्रं वियति ज्योतिश्चक्रं ध्रुवाश्रितम् ।
 प्रवहानिलवहं च जलयन्त्रमिव द्विज ॥ ५६ ॥
 निरक्षदेशतः सौम्ये नरो याति यथा ।
 तथा तथा ध्रुवः सौम्यः क्षितेरुच्चगतो भवेत् ॥ ५७ ॥
 याम्यध्रुवश्चैव तथा याम्यभूवलयादधः ।
 एवं याम्ये नरो याति यथा याम्यध्रुवोच्छ्रितम् ॥ ५८ ॥
 ध्रुवोन्मत्तिवशादेव देवभागे पलांशकाः ।
 तद्दीना नवतिर्याम्या लम्बकांशा द्विजोत्तम ॥ ५९ ॥
 तथैव दैत्यभागे च सौम्या याम्यध्रुवोच्छ्रितेः ।
 अर्धांशा लम्बकांशाश्च भवन्ति द्विजसत्तम ॥ ६० ॥

अभीष्टयोजनाभ्यस्ता

नवति-६० च विभाजिता ।

भूदत्तपादै १२६५ रक्षांश

वामं सूर्योजनानि च ॥ ६१ ॥

जम्बूद्वीपो भुवोऽर्धं य-

दुदकस्य लवणार्णवात् ।

अर्धेऽन्यस्त्रिन् याम्यभागे

द्वीपा. स्युः शाकपूर्वकाः ॥ ६२ ॥

शाकं च शालालं कौशं क्रौञ्चं गोमेदकं क्रमात् ।

पुष्करं चेति विज्ञेयं द्वयोर्मध्ये समुद्रयोः ॥ ६३ ॥

सौम्यभागे द्विजथेष्ठ लङ्कातो हिमपर्वतः ।

हेमकूटगिरिस्तस्मात् ततो निषधपर्वतः ॥ ६४ ॥

यमकोटिरुदग्ज्ञेयो माल्यवानचलो द्विज ।

गन्धमादननामागः सौम्यो रोमकपत्तनात् ॥ ६५ ॥

सिद्धपत्तनतश्चैव शृङ्गवान् पर्वतस्ततः ।

शुक्लाचलस्ततो नीलपर्वतश्चात्तरे स्थितः ॥ ६६ ॥

लङ्काहिमागयोर्मध्ये वर्षं भारतसंज्ञकम् ।

हिमागहेमकूटान्तः किन्नरं वर्षमीरितम् ॥ ६७ ॥

हरिवर्षं द्विजथेष्ठ हेमकूटनिषधयोः ।

माल्यप्रथमकोट्योरथ वर्षं भद्रतुरङ्गमम् ॥ ६८ ॥

केतुमालामिधं रोमगन्धमादनयोर्द्विज ।

सिद्धशृङ्गवतोर्मध्ये कुरुवर्षं महामते ॥ ६९ ॥

शृङ्खलवच्छुक्लयोर्मध्ये हिरण्याख्यं समीरितम् ।

वर्षं सुरन्यकाख्यं च मध्ये यच्छुक्लनीलयोः ॥ ७० ॥

माल्यवन्नीलनिषधगन्धमादनमूर्धताम् ।

मध्ये यदत्र विज्ञेयं नाम्ना वर्षमिलाहृतम् ॥ ७१ ॥

तत्र देवाः सगन्धर्वाः सन्ति स्वर्णमयी मही ।

तन्मध्ये गिरिराजोऽयं पद्मस्य कर्णिकाकृतिः ॥ ७२ ॥

नाम्ना सुमेरुर्विख्यातो नानारत्नविभूषितः ।

द्विज हेममयो भव्यः स तु सिद्धसुरालयः ॥ ७३ ॥

अथास्य विष्कम्भनगाः सुगन्धो मन्दराचलः ।

विपुलाख्यः सुपार्श्वश्च चत्वारस्तेषु भूरुहाः ॥ ७४ ॥

उत्पन्नाः क्रमशो जम्बूकदम्बवटपिप्पलाः ।

महाजम्बूनदी जाता जम्बूफलगलद्रसात् ॥ ७५ ॥

तद्युक्ता षट्शतं स्वर्णं तद्रसं चामृताधिकम् ।

पिबन्ति सुरसिद्धौघा अष्टते च पराङ्मुखाः ॥ ७६ ॥

नन्दनाख्यं चिचरघं धृतिसंज्ञं वनं तथा ।

वैभाजमिति तत्र स्युश्चत्वारि क्रमशो द्विज ॥ ७७ ॥

मानसं च सरस्तत्रारुणाख्यं च महाहृदम् ।

शुभवारीति चत्वारि सरांसि क्रमतो द्विज ॥ ७८ ॥

सद्रत्नकाञ्चनमये सुमेरोः शिखरत्रये ।

ब्रह्मविष्णुशिवस्यरानान्यधस्तेभ्यो दिशाधिपाः ॥ ७९ ॥

शतक्रतुश्च ज्वलनो यमो रक्षोऽम्बुषी मरुत् ।
 शशीश्चरचेति प्रतयः पूर्वादीनां दिशां क्रमात् ॥ ८० ॥
 अथ श्रीविष्णुचरणाद्विष्णुपादोदकी च्युता ।
 विष्कम्भाचलतो मेरौ चतुर्धाऽस्माद्द्विजोत्तम ॥ ८१ ॥
 भद्राश्ववर्षे शीताख्या चक्षुः स्यात् केतुमालकी ।
 भारतेऽलकनन्देयं कुरुवर्षे च भद्रिका ॥ ८२ ॥
 ऐन्द्रं कसेरुसंज्ञं च ताम्बपखं गमस्तिमत् ।
 कुमारिकाख्यं नागं च सौम्यं वाङ्मणसंज्ञकम् ॥ ८३ ॥
 गाम्बर्भमिति खण्डानि नव ज्ञेयानि भारते ।
 कुमारिकाख्ये खण्डेऽस्मिन् स्थिता वर्णव्यवस्थितिः ॥ ८४ ॥
 माहेन्द्रशुक्लिमलया ऋक्षकः परियात्रकः ।
 सद्याचलो विन्ध्यगिरिरिह सप्तकुलाचलाः ॥ ८५ ॥
 अथ सूर्योदयो यत्र तत्र पूर्वा दिगौरिता ।
 अस्तं यात्यपरा तत्र तन्मत्स्यादखिला दिशः ॥ ८६ ॥
 तस्मात् सुरालयो मेरुः सौम्यदिक्स्थः सदा स्थितः ।
 सर्वेषां याम्यभागस्था षोडशे नरकदानवाः ॥ ८७ ॥
 साक्षात् प्राची तु यत्र स्याद्दुदयो विपुवहिने ।
 यत्रास्तं पश्चिमा सा तु तन्मत्स्येभ्योऽखिला दिशः ॥ ८८ ॥
 यदा लङ्कापुरे भानोरुदयो भवति द्विज ।
 जंघ्याहो यमकोटां च सूर्यास्तं सिद्धपत्तने ॥ ८९ ॥

रात्र्यर्धं रोमके देशे तदा भवति सुव्रत ।
 एवं भ्रमति चण्डांशुर्दिनरात्रिं विभावयन् ॥ ६० ॥
 सूर्यस्यादर्शनं रात्रिर्दिनं तद्दर्शनात्मकम् ।
 भृजटत्तादुपरि च स्थितोऽर्को दर्शनं स्मृतम् ॥ ६१ ॥
 भूगोलान्तःपुटे सप्त रम्याः पातालभूमयः ।
 तत्र नागासुराः सिद्धा निवसन्ति द्विजोत्तम ॥ ६२ ॥
 न भानुकरसंचारस्तत्रोद्द्योतस्तु जायते ।
 नागानां मणितैजोभिर्दिव्यौषधिरसोदयः ॥ ६३ ॥
 निरक्षविषये भानुः क्रान्त्यंशैर्दक्षिणोत्तरे ।
 खस्त्रस्तिकात्रतस्तेन हीना नवतिरुन्नतः ॥ ६४ ॥
 अथ साक्षेऽपमांशाक्षविशेषाद्युत्तितो रविः ।
 नतो भवति शीर्षाञ्च तद्दिग्भेदे समे क्रमात् ॥ ६५ ॥
 परक्रान्तिमितेऽक्षांशे भुवः पञ्चदशे लवे ।
 सौम्यशाम्यायनान्तेऽर्को देवासुरविभागयोः ॥ ६६ ॥
 खस्त्रस्तिकगतो ज्ञेयस्तन्मध्ये च रवेर्विभा ।
 याम्योत्तरा स्यादपमांशमितेऽक्षे खमध्यगः ॥ ६७ ॥
 सर्वत्रैव महीगोले स्वस्थानमुपरि स्थितम् ।
 मानवा मुनयः सिद्धा मन्यन्ते च सुरासुराः ॥ ६८ ॥
 सहस्रगोत्या शतं १८० व्योममागानां यान्ति हरूपयम् ।
 सर्वेषामसुराणां सुराणां च तथा नृशाम् ॥ ६९ ॥

सर्वत्र विषुवद्भानु-
ध्रुवयोरन्तरं सदा ।

नवत्यंशा ६० सदक्क्रान्तौ

षट्पञ्चदशान्तरं परम् ॥ १०० ॥

याम्येऽथ परमक्रान्तावन्तरं ध्रुवसूर्ययोः ।

वेदभूमि-११४ भागाश्च सर्वदेशे द्विजोत्तम ॥ १०१ ॥

यस्माद्यथा यथा सौम्ये नरो याति तथा तथा ।

ध्रुवौच्च्यं सौम्यतारौच्च्यं याम्यतारकनीचता ॥ १०२ ॥

षट्पष्टिभागात्ते देशे सौम्ययाम्यायनान्तरे ।

भ्रमन्तं तरणिं पश्येद्ध्रुवस्य परितो द्विज ॥ १०३ ॥

यावत् षष्टिघटीस्तत्र तस्मात् षष्टिघटीदिनम् ।

तथा याम्यायनान्तेऽर्को भूजहत्तादधःस्थितः ॥ १०४ ॥

यतः षष्टिघटीयाव-

दत्तस्तत्र निशा मता ।

नाडीषष्टिमिताऽन्यस्मिन्

दिने षट्त्रिचयौ तथा ॥ १०५ ॥

तत्रापि विषुवद्भानो

नाडीत्रिंशद्दिनं भवेत् ।

मेघान्तेऽर्के सपादं च

गोमि-३६ । १५ नाडीमितं दिनम् ॥ १०६ ॥

दृषान्ते दिनमानं च

नाडिकाः सप्त सागराः ४७ । ३८ ।

तत्रैव च द्विजयेष्ठ

अष्टत्रिंशत् पलानि च ॥ १०७ ॥

रसाद्वाद्यान्तरालोऽहोरात्रं षष्टिघटीमितम् ।

सौम्ययाम्ये तद्ग्रेऽस्ते दिनरात्रिविचित्रता ॥ १०८ ॥

निरक्षाद्वाणसप्ताङ्ग-६७५

योजने विषये द्विज ।

भवन्ति पलभागाश्च

सत्रयंशा नन्दरासभाः ६६ । २० ॥ १०९ ॥

तत्रार्की देवभागे च धनुर्मकरसंस्थितः ।

न दृश्यते दैत्यभागे मिथुने कर्कटे स्थितः ॥ ११० ॥

निरक्षात् खरुभूचन्द्र-

योजने विषये तथा ।

साङ्घिसर्पाद्रयो-७८ । १५

७८ांशास्तत्र भानुर्न दृश्यते ॥ १११ ॥

देवभागे स्थितो दृष्टिकादिराशिचतुष्टयं ।

तथैवामुरभागे च दृष्याद्ये भवतुष्टयं ॥ ११२ ॥

अथ मेरौ भवत्कार्धं मेपादेर्भास्करं सुराः ।

सुखं भवन्तं पश्यन्ति सक्तदेवोदितं द्विज ॥ ११३ ॥

तुलादेश्च भ्रमकार्धे न यश्यन्ति तथा रविम् ।
 सप्तदेशोदितं दैत्या भ्रमन्तमपसव्यगम् ॥ ११४ ॥
 मेघादौ च सुराः सर्वे पश्यन्त्यर्धोदितं रविम् ।
 तदाऽर्धास्तमितं दैत्यास्तुलादौ च विपर्ययः ॥ ११५ ॥
 विपर्ययाद्दत्तस्तेषामहोरात्रं भवेद्द्विज ।
 सौरवर्षमितं तत् स्याद्दिनरात्रिदलेऽयने ॥ ११६ ॥
 विषुवेषु दिने कुज्याभावः सूर्योदयं यतः ।
 साक्षात् प्राच्यामन्यदिने ह्युदयः कुज्यकावशात् ॥ ११७ ॥
 मेघादेः प्रत्यहं सूर्यो भ्रमत्युत्तरसञ्चरात् ।
 व्याघ्रव्य कर्कटादेश्च दक्षिणाभिमुखं गतः ॥ ११८ ॥
 भ्रमत्युत्तरगोलेऽथ तुलादेर्दक्षिणां चरन् ।
 भ्रमत्येवं मृगादेश्च व्याघ्रव्याकीं ह्युदङ्मुखः ॥ ११९ ॥
 अक्षक्रान्तिवशादेवं दिनरात्रिमितिर्भवेत् ।
 यथोत्तरं रविर्घाति दिनदृष्टिस्तथा भवेत् ॥ १२० ॥
 रात्रेर्हार्त्तोऽथ वा याम्यमर्की याति यथा ।
 दिनक्रासी निशादृष्टिः प्राच्यां दिननिशो समे ॥ १२१ ॥
 देवभागे दिननिशोः क्षयदृष्टौ यदा तदा ।
 दृष्टिस्तयो दिननिशोर्दैत्यभागे द्विजोत्तम ॥ १२२ ॥
 ग्रीष्मर्त्ता निकटे भानुरायाति द्विजसत्तम ।
 यतोऽतो देवभागेऽत्र ग्रीष्मे तीव्रकरो रधिः ॥ १२३ ॥

हेमन्ते दूरगो याति मन्दरशिरतसथा ।

दैत्यभागे तीव्रकरो शीघ्रे मन्दकरो भवेत् ॥ १२५ ॥

इति श्रीब्रह्मसिद्धवसिष्ठप्रणीते गणितस्कन्धे विद्यप्रकाशे

भूगोलाधिकारे द्वादशः ॥ १२ ॥

वसिष्ठ उवाच ।

अथ भूगोलतः (१) पूर्वाह्न-

रसवारिधिभूगजाः ८१४६६० ॥ ३ ॥

चन्द्रोच्चस्य युगाष्टाब्धि-

गजदन्ताष्टवह्वयः ३८३२८४८४ ।

वहस्यतेर्युगाङ्गाद्रि-

पञ्चाद्रिगुणभूशराः ५१३०५०६४ ॥ ४ ॥

राष्ट्रीर्वेदाङ्गनागाश्वि-

सप्तवाणवियङ्गजाः ८०५०२८६४ ।

ग्रन्तेः पञ्चशराश्व्यष्ट-

रसपसुगमास्कराः १२७६६८२५५ ॥ ५ ॥

नक्षत्राणां तदूर्ध्वं च

स्थिता कक्षा द्विजोत्तम ।

(१) इति ५मे लक्ष्मीकल्पस्य बृहत्कण्डेऽपि उच्यते । यत्र चन्द्रस्य बुधगु-
हयोः शीघ्रेणस्य मूर्धस्य च कक्षान्न ततो भेदस्य कक्षमने जायेत नवाह्वयार्था-
रत्न इति । 'एतद्विद्ययादित्यब्रूतेतांशुः एते योमकक्षामनामिदं विवेकिनः ।

यमभृवियदभाङ्क-

गजाङ्कशरदोर्मिता २५६८६००१२ ॥ ६ ॥

तदूर्ध्वं व्योमकक्षा स्याद्ब्रह्माण्डं तन्निगद्यते ।
 भानामन्यतमस्यापि चोर्ध्वं वाऽधः स्थिता द्विज ॥ ७ ॥
 चन्द्रस्य भगणाः कल्पे गुणिताः शशिकक्षया ।
 आकाशकक्षा सा ज्ञेया करव्याप्तिस्तथा रवेः ॥ ८ ॥
 आकाशकक्षा विहता यत्कल्पभगणैः फलम् ।
 तत्तत्कक्षा भवन्तीह सुमते योजनात्मिकाः ॥ ९ ॥
 यष्ट्या विनिहता भानोः कक्षा भानां भवेदिह ।
 ऊर्ध्वस्थितस्य महती कक्षाऽल्पाऽधःस्थितस्य च ॥ १० ॥
 शीघ्रं च भगणान् भुक्ते खिचरः कक्षयाऽल्पया ।
 महत्या कक्षया भुङ्क्ते चिरेण भगणान् ग्रहः ॥ ११ ॥

द्विजयेष्ठ नभःकक्षा

१८७१२०८०८६४००००००

विभक्ता कल्पभृदिनैः

१५७७६१७८२८००० ।

ब्रजन्यनुटिनं खिटाः

प्रागाप्तैर्योजनात्मकैः ११८५८४३ ॥ १२ ॥

तद्योजनाहता चन्द्र-

कक्षा ३२४००० भक्ता खकक्षया ।

लब्धिः पञ्चदशान्ना च

स्वस्वप्राग्गतिलिप्तिकाः ॥ १३ ॥

महीकर्ण १६०० गुणा कक्षा

महीपरिधि-५०५८ ना हृता ।

तत्कर्णः स्यात् तथाऽसौ भू-

कर्णेनोनी दलीकृतः ॥ १४ ॥

तद्ग्रहोच्च्यं महीपृष्ठाद्-

विज्ञेयं दिनसत्तम ।

चन्द्रस्य कक्षाव्यासः स्या-

चन्द्राद्रिजिनदिमितः १०२४७१ ॥ १५ ॥

बुधोच्चस्याभिरामाङ्क-

नवनेत्राग्नि-३२६६३४ योजनः ।

सूर्यस्य तिथिनन्दाङ्क-

रसरामैकयोजनः १३६६६१५ ॥ १६ ॥

भौमस्य पर्वताक्षाङ्क-

रससप्ताक्षदेमितः २५०६६५७ ।

गुरोर्भास्करपञ्चाष्ट-

जिनभूपति-१६२४८५१२ योजनः ॥ १७ ॥

कक्षाव्यासो भृगोर्नन्द-

गुपभाभिगज्ञान्तया ८४२०३६ ।

चन्द्रोच्चस्य युगागाम्-

दोर्धमैकार्क-१२१२२०७४ संमितः ॥ १८ ॥

पातस्य कुयमाङ्गाश्वि-

गजवेदशराश्विनः २५४८२६२१ ।

शनेर्गजगजाग्न्यद्वि-

नगरामखंसागराः ४०३७७३८८ ॥ १९ ॥

भानां वेदाभ्रनन्दाश्वि-

नवभूयसपन्नगाः ८२१६४६०४ ।

थोजनान्युदितानीह

कचाव्यासस्य सुव्रत ॥ २० ॥

खवेदवेदांश्विरसाङ्गपट्क-

गजाभ्रदेवाभ्रगजैकगोऽचा.५६१८०३३०८६६६४४४० ।

ब्रह्माण्डभाण्डोदरयोजनानि

कचायुतेर्वा नभसो भवन्ति ॥ २१ ॥

आकाशकचा १८७१२०८०८६४०००००दिनवृन्दनिघ्नी

भक्ता च कल्पोद्भवभूदिनेन १५७७६१७८२८००० ।

सर्वानि च प्राग्गीतयोजनानि

हृतानि तानि स्वककचयाऽतः ॥ २२ ॥

भवन्ति वा भास्करपूर्वकास्ते

मध्यग्रहा एवमपि प्रसाध्याः ।

मन्दोन्नपातांश्च विधाय तेषां

पूर्वं हि कलाभिधयोजनानि ॥ २३ ॥

चिराः स्वस्वकक्षायां भ्रमन्तोऽपि द्विजात्तम ।

॥ क्व चरन्तः प्रतिदिनं लसन्ते तुल्यमेव हि ॥ २० ॥

कक्षावशेनैव नभश्चरस्य

भिन्ना गतिः स्यादिति यस्य चात्मा ।

वह्नी गतिर्वा भङ्गती च कक्षा

यस्याल्पिका तस्य गतिः प्रदिष्टा ॥ २५ ॥

अतः क्षनेरल्पगतिर्निरुक्ता

चन्द्रस्य कक्षाल्पवशाच्च वह्नी ।

भवन्नपूर्तिं मद्यताऽल्पगानौ

चाल्पेन कालेन व्रजेत शैघ्रयः ॥ २६ ॥

पञ्चवकक्षाभ्रमणं च चक्र-

पाणात्पकं २१६०० तन्नियतं निरुक्तम् ।

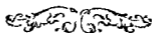
इदेष सूर्यादिनभ्रमणार्था

स्वमध्यभुक्तिभ्रमण निरुक्तम् ६ २१, ६

साघनं तदहोरात्रं सूर्यादेरसुसञ्जयम्
 ज्ञेयं मध्यममानेन वामदेव द्विजोत्तम ॥

इति श्रीमद्भारविगृह्यसिद्धप्रणीते गणितस्कन्धे
 ग्रहकक्षाध्यायस्य षोडशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

समाप्तोऽयं बृहस्पतिरिन्द्रसिद्धान्तः ।

विज्ञापनम् ।

भारतसंस्कृतभीरीज् अर्थात् वाराणसीसंस्कृतपुस्तकमाला ।
 इयं पुस्तकमाला खरहयो मुद्रिता भवति । अस्यां संस्कृतभाषा-
 निबद्धा बहवः प्राचीना दुर्लभा उत्तमोत्तमा ग्रन्था मुद्रिता भवन्ति ।
 तारुण्यं ग्रन्थान् काशिकराजकीयसंस्कृतपाठशास्त्रीपरिचिता अन्येऽपि-
 विद्वांसः शोधयन्ति । ये च पुस्तकमालारम्भखरहाद् ग्राहकास्तेः प्रत्ये-
 कखरहस्य मूल्यम् ॥) सटीं धानका देयाः । ये चान्ये ग्राहकाः मध्य-
 स्थानि कानिचित् खरहानि ग्रन्थमेकं वा गृह्णन्ति ते निम्नलिखितमू-
 ल्येन प्राप्स्यन्ति । वैर्महाशयपणरीरवेदत्र बहूनि पुस्तकानि संग्राह्याणि
 तैर्विधायितमुत्तममूल्येन तानि प्राप्स्यन्ते । विशेषवृत्तानि पत्रव्यवहा-
 रतोऽप्येवानि ॥

तत्र मुद्रिता ग्रन्थाः ।

विद्वान्तत्त्वविवेकः खरहानि १	११	०
अथर्वसंह्यः अंग्रेजीभाषानुवादसहितः	१	८
तन्त्रवार्त्तिकम् खरहानि १३	३०	०
तन्त्रवार्त्तिककाव्येयः टुप्टीका खरहानि ४	४	०
कात्यायनमहर्षिप्रणीतशुक्लयजुःप्रतिशास्यम् समाख्यं ख०६	६	०
शांख्यकारिका अष्टाकाटीका—गौडपादभाष्यसहिता	०	१२
वाक्यपदीयम् खरहानि ६ (प्रथमभागे प्रथमद्वितीयकाण्डे । पुरुराजटीकासहिते खरहानि ३ । द्वितीयभागे तृतीय- काण्डम् हेलाराजटीकासहितं खरहानि ३)	६	०
रघुगङ्गाधरः सटीकः खरहानि ८	३	०
वैशेषिकदर्शनं किरणवलीटीकासंवलितप्रथमतःपादप्रणीत- भाष्यसहितम् खरहे २	२	०
पाणिन्यादि ३२ शिखासंह्यः खरहानि ३	३	०
नैषधसंहिताः सटीका खरहानि ४	४	०
शुक्लयजुःसंस्कृतमूल्यं महर्षिकात्यायनप्रणीतं समाख्यं	४	०
आख्येदीयानकप्रतिशास्यं समाख्यं खरहानि ४	४	०
बृहद्संपादकसंस्कृतम् । पदार्थदीपिकासहितं खरहानि ४	४	०
विवरणोपस्थापः । सटीकवाक्यनुपासहितः खरहे २		

सायनं तदहोरात्रं सूर्यादेरसुसञ्चयम्
 ज्ञेयं मध्यममानेन वामदेव द्विवीक्षितम् ॥ २८ ॥

इति श्रीमहापरिवृहवसिष्ठप्रणीते गणितसूत्रे विष्णुप्रकाशे
 ग्रहकक्षाध्यायस्य षोडशः ॥ १३ ॥

समाप्तोऽयं बृहवसिष्ठसिद्धान्तः ।

विज्ञापनम् ।

बनारससंस्कृतश्रीरीज अर्थात् वाराणसीसंस्कृतपुस्तकमाला ।
 द्वयं पुस्तकमाला खण्डयोः मुद्रिता भवति । अस्यां संस्कृतभाषा-
 निबन्धा बहवः प्राचीना दुर्लभा उत्तमोत्तमा ग्रन्था मुद्रिता भवन्ति ।
 तांश्च ग्रन्थान् काशिकरालकीयसंस्कृतपाठशास्त्रीयपरिचिता ग्रन्थेऽपि-
 विद्वांसः शोधयन्ति । ये च पुस्तकमालारम्भखण्डाद् ग्राहकास्तैः प्रत्ये-
 कखण्डस्य मूल्यम् ॥) अष्टौ ध्यानका देयाः । ये चान्ये ग्राहकाः मध्य-
 स्थानि कानिचित् खण्डानि ग्रन्थमेकं वा गृह्णन्ति ते निम्नलिखितमू-
 ल्येन प्राप्स्यन्ति । यैर्महाशयगणैश्चेदत्र बहूनि पुस्तकानि संग्राह्याणि
 तैर्यथोचितमुत्तममूल्येन तानि प्राप्यन्ते । विशेषवृत्तानि पत्रव्यवहा-
 रतोष्ठेयानि ॥

तत्र मुद्रिता ग्रन्थाः ।

विद्वान्तत्त्वविवेकः खण्डानि ५	११ ०
अर्थसङ्ग्रहः अष्टौ लोभापानुवादसहितः	१ ८
तन्त्रवार्त्तिकम् खण्डानि १३	३० ०
तन्त्रवार्त्तिकप्रयोगः टुप्टीका खण्डानि ४	४ ०
कात्यायनमहर्षिप्रणीतशुक्रयजुःप्रातिशाख्यम् सभाष्यं खण्डे	६ ०
सांख्यकारिका चन्द्रिकाटीका—गीटपादभाष्यसहिता	० १२
वाक्यपदीयम् खण्डानि ६ (प्रथमभागे प्रथमद्वितीयकोषटे . पुण्यराजटीकासहिते खण्डानि ३ । द्वितीयभागे तृतीय- काण्डम् देवाराजटीकासहितं खण्डानि ३)	६ ०
रसगङ्गाधरः षटीकः खण्डानि ८	३ ०
वैशेषिकदर्शनं किरणवस्तीटीकासंवलितप्रथमस्तपादमणीत- भाष्यसहितम् खण्डे २	२ ०
पार्श्विन्यादि ३२ शिलासङ्ग्रहः खण्डानि ५	५ ०
मैत्रकार्यसिद्धिः षटीका खण्डानि ४	२ ०
शुक्रयजुस्सर्वानुक्रमसूत्रं सूर्यसिद्धांतप्रारंभप्रणीतं सभाष्यम्	५ ०
अग्निदीपयतीनकप्रातिशाख्यं सभाष्यं खण्डानि ४	४ ०
गृहद्वेषाकरणभूषणम् । पदार्थदीपिकासहितं खण्डानि ४	४ ०
दिवरसोपन्यासः । षटीकवाक्यमुपासहितः खण्डे २	२ ०

तत्त्वदीपनम् (पञ्चपादिकाविरचय्य च्याख्यानम्) ख० ८	८	०
वेदान्तदीपः । श्रीभगवद्रामानुजाचार्यविरचितः खण्डानि ३	३	०
पागञ्जनदर्शनं । श्रीरामानन्दवृत्तिकृतमणिप्रभाऽख्यवृत्तिसहि०	१	०
व्याकरणमिताक्षरा । श्रीमदश्रंभट्टाणीता खण्डानि १०	१०	०
रघुमञ्जरी । खण्डचार्यकीमुद्या, प्रकाशेन च ग्रहिता ख० ३	३	०
भेदधिकारः । श्याम्यासहितः श्रीमदल्पयुदीक्षितकृतोपक्रम- परिक्रमसहितः खण्डे २	२	०
सोधसारी नरहरिकृतः । तद्विद्वन्मुद्रियाकरकृतटीकया सहि०	१०	०
ब्रह्मसूत्रदीपिका । श्रीमच्छङ्करानन्दभगवद्विरचिता खण्डे २	२	०
द्वैतकामधेनु । प्राचीनज्योतिषग्रन्थः खण्डानि ३	३	०
श्रीमदशुभाध्यम् । श्रीधरलभाचार्यविरचितम् । श्रीपुरुषोत्तमजीमहा- राजविरचितभाष्यप्रकाशाख्यव्याख्यासमेत खण्डानि १५	१५	०
तत्त्वशेखरः । तथा तत्त्वत्रयचतुस्तुल्यग्रहः	१	०
श्रीभाष्यवार्तिकम् । श्रीमद्रामानुजाचार्यविशिष्टाद्वैतसिद्धान्तप्र- तिपादनपरम् । यतीन्द्रमतदीपिका च । खण्डे २	२	०
गृह्यदीपिका । श्रीमद्भागवतदशमस्कन्धस्वरासप्तधाध्याव्या- नियुक्तिपरा व्याख्या । भ्रमरगीतव्याख्या च खण्डानि ४	४	०
आयवलायनसूत्रमयोगदीपिका । मञ्जुनाचार्यभट्टविरचिता	२	०
काव्यालङ्कारसूत्राणि । आचार्यवामनविरचितवृत्तिसमेतानि कामधेनुसमाख्यव्याख्यसहितानि खण्डे २	२	०
सुन्यन्तगुरुद्रुमः । श्रीपुरुषोत्तमममादविरचितः खण्डानि ३	३	०
चतुर्विंशतिमससहस्रव्याख्या । श्रीभट्टोजिदीक्षितमंकलिता	२	०
श्रीविद्वन्मण्डनम् । श्रीविद्वलनाथदीक्षितविरचितम् । गोश्यामिश्री- पुरुषोत्तमजीविरचितसुवर्णसूत्राख्यव्याख्यासहित खण्डे २	२	०
साख्यायनगृह्यसङ्ग्रहः । परिष्ठतधरवासुदेवविरचितः ।	१	०
महासिद्धान्तः । आर्यभटाचार्येण विरचितः । स० श्रीमुधाकर- द्विवेदिकृतटीकासहितः । खण्डानि, ३	३	०
न्यायलीलावती । न्यायाचार्यश्रीवराभविरचिता । खण्डं १	०	८
ज्योतिषसिद्धान्तसङ्ग्रहः तत्र श्रीमसिद्धान्तोद्भवसिद्धान्तोपिनामह- सिद्धान्तोद्भवसिद्धान्तसङ्ग्रहं खण्डे २	२	४

ब्रजभूषण दास और कम्पनी

न० ४० । ५ ठठेरी बाजार, बनारस सिटी ।